

PERPETUUM MOBILE
Центар за развој младих и заједница

dr Srđan Dušanić, Ilija Trninić

POLOŽAJ I PROBLEMI MLADIH ROMA

Naslov

POLOŽAJ I PROBLEMI MLADIH ROMA

Autori

dr Srđan Dušanić

Ilija Trninić

Izdavač

PERPETUUM MOBILE - Centar za razvoj mladih i zajednice

Za izdavača

Ilija Trninić

Grafički dizajn

Maja Ilić

Štampa

ART PRINT Banja Luka

Tiraž

500

ISBN 978-99955-655-0-3

Zahvaljujemo se međunarodnim organizacijama Mott fondaciji i CARE International koji su finansijski pomogli sprovođenje projekta i istraživanja.

PERPETUUM MOBILE - Centar za razvoj mladih i zajednice

POLOŽAJ I PROBLEMI MLADIH ROMA

dr Srđan Dušanić, Ilija Trninić

Banja Luka, 2009.

SADRŽAJ

Rezime.....	7
1. UVOD.....	11
Problemi i ciljevi istraživanja.....	21
2. METOD.....	23
Metodološke osnove kvantitativnog istraživanja.....	23
Metodološke osnove fokus grupa.....	26
3. REZULTATI.....	28
Rezultati kvantitativnog istraživanja.....	28
Rezultati i podaci iz fokus grupa.....	54
4. DISKUSIJA.....	62
Zaključci.....	69
LITERATURA.....	70

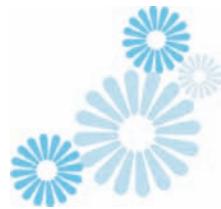

Zahvaljujemo se udruženjima Roma "Eurorom", "Bolja budućnost" iz Tuzle i "Veseli brijeđ" iz Banjaluke koji su pomogli terensko sprovođenje ovog istraživanja.

Zahvaljujemo se anketarima u istraživanju problema i potreba mladih Roma u Banjoj Luci i Tuzli a koji su i sami iz romskih zajednica. Anketari su:

Danijel Osmanović, Marijana Osmanović, Katarina Gligorić, Tamara Vidljinović, Dragana Vidljinović, Nermin Beganić, Nerma Beganić, Safet Jusić, Adis Dropić, Ramiza Bajramović, Samir Jusić, Elvis Jusić, Nedžada Jusić, Enis Beganić.

POLOŽAJ I PROBLEMI MLADIH ROMA

dr.sc. Srđan Dušanić, Ilija Trninić

Rezime

Romi su najbrojnija nacionalna manjina u BiH i vjerovatno najugroženija kategorija u društvu. U BiH ih ima po procjenama između 40 000-80 000. O položaju mladih Roma nisu rađena opsežnija istraživanja u BiH i zbog toga je ovo istraživanje usmjereno ka njihovom životu. Glavni cilj nam je utvrditi kakav je položaj mladih Roma u užem regionu te koji su prioritetni problemi. Detaljnije se utvrđuje situacija u vezi sa:

- Slobodnim vremenom
- Dominantnim problemima
- Obrazovanjem
- Stambenom zbrinutosti
- Zaposlenjem i finansijskim statusom
- Zdravljem i seksualnosti
- Odnosima među polovima, u porodici, prema braku
- Odnosima institucija i ravnopravnost
- Odnosu prema naciji i religiji
- Samopoštovanju i vrijednostima
- Doživljaju budućnosti.

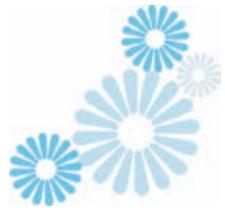
Istraživanje je obuhvatalo nekoliko istraživačkih metoda, kvantitativnog i kvalitativnog tipa. Kvantitativno ispitivanje je sprovedeno među 234 pri-padnika romske populacije tokom oktobra i novembra 2008.godine. U Tuzli je ispitano 200 ispitanika, a u Banjaluci 34. Od ukupnog broja ispitanika 59.4% je bilo muškog pola, a 40.6% ženskog pola Ispitanici su bili uzrasta 15-25 godina, a prosječni uzrast ispitanika je bio oko 19 godina. Upitnik koji smo koristili je kreiran specijalno za potrebe ovog istraživanja i sastojao se od 44 pojedinačna pitanja i tri skale (skala religioznosti od

Koeniga i saradnika, vrijednosnih orijentacija od Rokeacha i samopoštovanja o Rosenbergu). Pored kvantitativnog ispitivanja sprovedene su i tri fokus grupe.

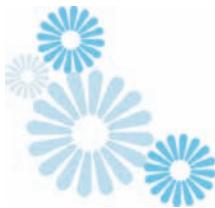
Generalno, rezultati o položaju i problemima mladih Roma alarimiraju. Prisutan je veliki broj međusobno povezanih problema. Ono što ohrabruje je očuvano samopoštovanje mladih Roma te pozitivni stavovi prema školovanju i optimistička vizija sopstvene budućnosti. Osnovni rezultati su:

- Mladi Romi najviše vremena provode kroz gledanje tv-a ili slušanje muzike (62.4%) ili pomaganje roditeljima (58.5%).
- Najveći problemi su nezaposlenost, siromaštvo i stambeni uslovi, obrazovanje, poroci, zdravstvena zaštita, diskriminacija, neravnopravnost polova.
- Oko 50% mladih Roma nema škole ili ima samo osnovnu.
- Preko 30% nema svoj smještaj, većina ostalih uglavnom živi u veoma teškim uslovima. Oko 20% nema uvedenu vodu i struju u svojim domovima.
- U 53% porodica niko ne radi, čak ni na crno.
- Oko trećine ispitanika nije zdravstveno osigurano.
- Oko 53% imalo je kontakt sa cigaretama, 67% sa alkoholom, a 14% sa drogom.
- U brakove djevojke uglavnom ulaze sa 16 godina, a muškarci sa 18.
- Oko 65% ispitanika smatra da su Romkinje neravnopravne, a prisutno je i nasilje u porodici prema njima.
- Idealne godine za brak po njima su 19; idelan broj djece je 4; kontracepcija je uglavnom zanemarena; dominira stav da majke treba da brinu od djeci; 45% svjedoči o pritisku za ulazak u brak; porodični odnosi se uglavnom pozitivno ocjenjuju.
- Istiće se negativan odnos institucija, prije svega: zavoda za zapošljavanje, medija, religijskih institucija, a i odnos opštine trebao bi biti znatno bolji (pogotovo u Tuzlanskom kantonu). Najbolje se vrednuju grupe i organizacije iz Romskog miljea.
- Jako je izražen doživljaj neravnopravnosti (kod 60%), pogotovo prilikom zapošljavanja (58.5%), u obrazovanju (43.6%) i zdravstvu (36.8%).
- Svega 24% nikad nije imalo problematična iskustva sa mladim ne-Romima.

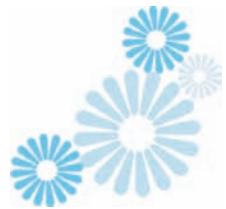

- Oko 58% ispitanika izjašnjava se da im je bitna njihova etnička pripadnost većina ispitanika.
- Romi su nešto manje religiozni od ostalog stanovništva. Načelno prihvataju vjeroispovijest ali manje ispoljavaju religioznost kroz neke konkretnе institucionalne manifestacije religioznosti (slabije slave praznike, rjeđe posjećuju bogomolje).
- Najcjenjenije vrijednosti kod mlađih Roma su: porodična sigurnost, iskreno prijateljstvo, ljubav, sreća, nacionalna sigurnost, samopoštovanje.
- Mladi Romi u većini na budućnost gledaju optimistično, a najveće želje u budućnosti su im da se zaposle te da imaju svoju kuću. Najpotrebniji projekti su iz sfere zapošljavanja, školovanja, zdravstva, stambenog zbrinjavanja i ravnopravnosti.
- Oko 84% ima želju da napusti BiH, na duži ili kraći period.

Ključne riječi: *mladi Romi, problemi, BiH*.

10

1. UVOD

1.1. Teorijski uvod

1.1.1. Istorija i kultura Roma

Romi su narod porijeklom iz Indije, koju su napustili oko 10. vijeka, a danas žive širom svijeta, uglavnom u Evropi. Romi su tradicionalno nomadski narod. Vjeruje se da su napustili Indiju oko 1000. godine i da su prošli kroz zemlje koje su danas obuhvaćene granicama Avganistana, Irana (neka-danije Persije), Jermenije, i Turske. Dio Roma i danas živi na istoku, čak u Iranu, uključujući i neke koji su se selili ka Evropi i potom se vratili. Neki Romi su se selili ka jugu, kroz Siriju, ka Sjevernoj Africi, dolazeći u Evropu preko Gibraltara. Oba migracijska ogranka srela su se u današnjoj Francuskoj. Ljudi slični Romima i danas žive u Indiji. Jedna stara romska legenda priča o tome kako su i zašto Romi napustili Indiju: - Neki mag je upozorio indijskog kralja da će neprijatelji napasti njegovo kraljevstvo i uništiti mu porodicu. Međutim, napadač će biti nemoćan napadne li Rome. Kralj je zato pozvao romskog poglavara i u tajnosti mu povjerio jedinicu, kćerku Gan. Nju je trebalo da romski poglavari odgoji u bezbjednosti kao svoje dijete. Zbog sukoba pleme se podijelilo u dva tabora. Poslije sukoba drugi tabor protjerao je njegove sljedbenike iz indijske zemlje. Otada sljedbenici lutaju zemljinim šarama, jer ih je veliki mag prokleo da nikada ne prespavaju u istom mjestu, da ne piju vodu dva puta sa istog izvora i da nikada ne pregaze istu rijeku dva puta u istoj godini.

Prema nekim procjenama, u svijetu ima oko 15 miliona Roma. Smatra se da između 6 i 8 miliona Roma živi u Evropi. Najveća koncentracija Roma je na Balkanskom poluostrvu u jugoistočnoj Evropi, u centralnoj Evropi, Sjedinjenim Američkim Državama, Rusiji i državama bivšeg Sovjetskog Saveza. Zemlje u kojima živi preko pola miliona Roma su: Rumunija, Bugarska, Mađarska, bivša Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države.

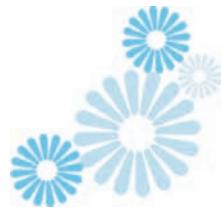

Najveći udio Roma u ukupnom broju stanovnika ima Slovačka - od 5,4 miliona stanovnika Slovačke, 320.000 su Romi. Romi se među sobom dijele po teritorijalnim, kulturološkim i dijalektološkim razlikama na 4 glavne grupe:

1. Kaldereši
2. Hitanosi
3. Manuši
4. Romničali

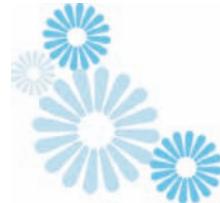
Romi sebe na svom jeziku nazivaju Romima, dok ih pripadnici nekih drugih naroda nazivaju Ciganima. Naziv Romi koristi se kao zajedničko ime za pripadnike različitih plemenskih skupina, raseljenih po cijelom svijetu, a koje imaju zajedničko porijeklo (Indiju) i odrednice nacionalnog identiteta, bez obzira na istorijske i lokalne nazine. Romi su jedini narod na svijetu koji zahtijeva da ih se naziva imenom kojim oni zovu sami sebe - Rom, što u prevodu znači "čovjek" ili "muž/suprug". Kod nas žive dvije vrste Roma: Gurbeti i Arlije. Ime Gurbeti potiče iz arapskog jezika ("garib" što znači "strani", "stranac", "skitnica"). Gurbeti su došljaci, oni koji su putovali, koji nisu imali stalno mjesto prebivališta. Ime Arlije potiče od turske riječi "yerli", što znači "lokalni", a kao imenica "lokalni stanovnik". Arlije su mještani, starosjedioci koji žive kao i ostali stanovnici u kućama koje liče na njihove, oblače se kao oni, idu u školu i ne izjašnjavaju se kao Romi.

Romska kultura je raznolika i ne postoji univerzalna kultura, ali postoje atributi zajednički za sve Rome: lojalnost porodici, vjerovanje u Boga i đavola, i vjerovanje u sudbinu i prilagodljivost na promijenjene uslove. Za razliku od ostalih naroda i nekih nacionalnih manjina u našoj zemlji, Romi danas nemaju ni jednu kulturnu ustanovu ili instituciju. Još uvijek nisu stvorene materijalne i druge pretpostavke za razvoj romske kulture, jezika Roma i kulturnog života Roma, uopšte. Kulturno-umjetnička društva su jedini oblik i vid kulturnog življenja Roma. Specifični elementi romske kulture su jezik, religija, predanja i običaji.

Jezik je jedino "romsko pravo po rođenju". Većina Roma govori neku od varijanti romskog jezika. Analiza romskog jezika je pokazala da je on blisko povezan sa indo-evropskim jezicima koji se govore u sjevernoj Indiji i Pakistanu (Pendžab). Ova činjenica je važna za utvrđivanje geografskog porijekla Roma. Romski jezik je jedino što su Romi ponijeli iz Indije. Svakodnevnom upotrebotom, romski jezik je preživio tok vremena i poprimao elemente jezika većinskog stanovništva. Svi Romi ne govore isti romski jezik. On se razlikuje po dijalektu, u zavisnosti iz koje zemlje ili iz kojeg kraja dolaze. Romski jezik je primarni jezik većine Roma u BiH, mada situacija varira u zavisnosti od regije. Istraživanje Centra za zaštitu prava manjina je pokazalo da je romski primarni jezik 86% Roma obuhvaćenih ispitivanjem. Većina onih, koji ne govore romski kao maternji jezik, pripadaju mlađim generacijama. Istraživanje je također otkrilo da je romski jezik bolje sačuvan kod stanovništva iz Tuzle, Bijeljine i Brčkog. U Travniku je samo jedna trećina izjavila da im je romski maternji jezik, a u Sarajevu je gotovo polovina ispitanih Roma izjavila da ne govori romski.

Romi se brzo prilagođavaju religiji naroda one zemlje u kojoj žive, što znači da Rom ne zna za odanost religiji. Za Rome se ipak ne može reći da imaju "sopstvenu" religiju. Oni su uglavnom prihvatali vjeru zemlje u kojoj žive, tako da među njima ima katolika, pravoslavaca, protestanata i muslimana. Vjera većine Roma predstavlja kombinaciju religija društva kojem pripadaju i sopstvenih vjerovanja koja su sa sobom donijeli iz Indije. Odani su Bogu i religiji što za njih predstavlja način života. Skup propisa i zabrana nazivaju romipen ono što životu daje "red". Romi vjeruju u svoje moći, kao što vjeruju i u vidarske moći. Oni se takođe bave i proricanjem sudbine, ali isključivo u odnosu na gadže (nerome), što nekim služi i kao izvor prihoda, ali to ne rade među sobom. Vračara je uvijek žena koja se naziva drabardi. Koncept proricanja sudbine sadrži nekoliko nezavisnih elemenata koji se pogrešno objedinjuju u jednu stvar.

Običaji Roma odlikuju se posebnošću, ali se ne mogu primijeniti na njihovu čitavu populaciju podjednako. Nemaju sva "plemena" istu definiciju o tome ko su i šta su Romi. Romska kultura je raznovrsna, sa puno tradicije i običaja, ali sva plemena, širom svijeta, imaju svoja sopstvena vjerovanja i principe. Bilo bi pogrešno generalizovati i pojednostavljivati sve običaje Roma.

Za svakog Roma porodica je od temeljne vrijednosti. Pojedinac, kao takav, manje je važan. Lice bez porodice manje je prestižno i drugačije se posmatra u zajednici od lica koje ima porodicu. Postupanje prema starijim Romima je krajnje humano i na zavidnom nivou. Ne postoji ni jedan slučaj u romskoj zajednici u kome je porodica smjestila starijeg Roma u neku instituciju. Takođe, skoro da ne postoji slučaj da Romkinja ostavi dijete u porodilištu. Solidarnost je osnovni princip u romskoj porodici i zajednici. Porodični odnosi su veoma naglašeni. Romi se ne kunu Bogom, već roditeljima ili članovima porodice koji su im najdraži. I danas je tako!

1.1.2. Romi u BiH

Postoje različiti podaci o broju Roma u BiH. Bez trenutnog popisa stanovništva i uzimajući u obzir činjenicu da je populacija Roma uvek slabije zastupljena u studijama popisa stanovnika, brojevi ove populacije variraju od 40,000 do 80,000¹. Romi su najveća manjina u Bosni i Hercegovini (BiH) i po mnogim pokazateljima ubjedljivo najsiročija i najmarginalizovanija populacija. Nedostatak tačnih podataka definitivno povećava marginalizaciju Romske populacije i onemogućava unapredjenje položaja Roma.

Romi u BiH se suočavaju sa brojnim problemima. Izvještaj UNDP, ukazuje na činjenicu da je najveći nivo siromaštva u okviru populacije BiH² među Romima. Romska populacija se tradicionalno suočava sa socijalnom isključenosti i diskriminacijom. Dok ovaj problem nije specifičan za BiH, diskriminacija među nekonstitutivnim narodima je sadržana u Ustavu BiH, koji ograničava politička prava i učešće Roma u nekim izabranim pozicijama.

- 1 Konačni izvještaj "Konferencija o nacionalnoj strategiji Roma u Bosni i Hercegovini - Razvoj akcionalnih planova", 2006
- 2 U riziku: Romi i raseljena lica u Jugoistočnoj Evropi, UNDP, 2006.

Nivo zaposlenja Roma među generalnom populacijom je prilično nizak, posebno kada se govori o formalnoj ekonomiji. U nacionalnom izvještaju o ljudskom razvoju 2007 o socijalnoj uključenosti u Bosni i Hercegovini izneseno je da je samo jedan od dvadeset i pet zaposlen ili samostalno zaposlen. Većina nezaposlenih Roma su nezaposleni pet godina ili duže.³ Najčešći izvor prihoda za Rome uključuje prodaju sekundarnih sirovina i prošenje. U izvještaju je takođe naznačeno da većina Roma nije platila socijalno osiguranje bazirano na prihodu.

Nepismenost je veliki problem u okviru Romske zajednice i većinom uzrokovani činjenicom da Romska djeca ne pohađaju škole.⁴ Šezdeset i šest procenata Roma nikada nije pohađalo ili nikada nije završilo osnovnu školu⁵. Pored toga žene i djevojke Romkinje vrlo rijetko imaju neku edukaciju ili učestvuju u tržištu rada⁶.

Pored problema nezaposlenosti i obrazovanja u većini dosadašnjih istraživanja, kod nas i u inostranstvu, kao najveći problemi se navode stambeni problemi, zdravstveni problemi i zaštita, neimanje ličnih dokumenata, diskriminacija, neinformisanost itd.

Većina Roma nema riješeno stambeno pitanje. Uslovi stanovanja su najčešće očajni, a improvizovane kuće često nisu na zemljištu koje je u legalnom posjedu Roma.

Kada je u pitanju zdravstvena zaštita, veći broj Roma nije osiguran pogotovo u mjestima gdje živi veći broj Roma koji je pri tome siromašniji. To je povezano sa većom izloženošću oboljenjima, pogotovo zaraznim, te kraćom životnom dobi Roma.

Zdravstvena zaštita je povezana i sa neimanjem ličnih dokumenata. Budući da se porođaji plaćaju, siromašne žene Romkinje često napuštaju bolnice nakon poroda bez otpusne liste, što im kasnije otežava legalan upis djece u knjigu rođenih.

³ Nacionalni izvještaj o ljudskom razvoju 2007 o socijalnoj uključenosti u Bosni i Hercegovini, IBHI i UNDP 2007

⁴ Ibid

⁵ Ibid

⁶ Zaposlenje žena Romkinja u Bosni i Hercegovini, dokument, Fond otvorenog društva 2006.

Čini se da kad su u pitanju problemi Roma kao da se radi o magičnom krugu, u kojem su problemi povezani i teško je ustanoviti šta je prвobitni uzrok. Osnovne karike tog začaranog kruga su svakako nisko obrazovanje, koje može da uzrokuje manje šanse sa zaposlenje, to opet vodi većem siromaštву, lošim uslovima za život, što doprinosi diskriminaciji i tako u krug. Čini se da su pri tome su posebno ugrožene žene Romkinje i mladi. Žene Romkinje se obično manje školjuju, imaju niža očekivanja od života, slabijeg su zdravlja, staraju se o kućanskim poslovima i obično većem broju djece, izložene su većoj nezaposlenosti, siromaštvo te diskriminaciji na osnovu jednakosti polova.

Kada su u pitanju mladi Romi, o njihovom statusu ne nalazimo mnogo istraživanja i podataka. Primjetno je da se manji broj Roma školuje, da su ponekad diskriminisani kako od vršnjaka, tako od poslodavaca, a ponekad i školskog osoblja. Njihov napredak ponekad je usporen i od roditelja koji sudbinu svoje djece posmatraju kroz svoj život, te ne podsticu ili čak sprečavaju mlade Rome da se školuju itd.

Težak položaj Roma u BiH je značajno uslovljen i političkom strukturom i regulativama u BiH. Romi nisu konstitutivni narod u BiH i spadaju u nacionalne manjine u BiH. Zbog toga im je kao i svim manjinama u startu onemogućeno da zauzmu neke najviše pozicije u društvu. Na nižim nivoima vlasti, broj predstavnika Roma je veoma mali i praktično zanemariv. Tome je svakako doprinijela i generalna nepovezanost i neorganizovanost romske populacije.

Posljedice nepostojanja Roma u strukturama vlasti je i relativno slaba zainteresovanost struktura vlasti u BiH za problem najveće nacionalne manjine. Na nižim nivoima vlasti problemi u zajednicama se uglavnom rješavaju ad-hoc, bez neke dugoročne i kontinuisane strategije. Pomoć je uglavnom usmjerena prema individualnim slučajevima. To se najčešće svodi na određenu kratkotrajnu novčanu pomoć. Nešto bolju situaciju nalazimo u Banjaluci koja je i dobila nagradu od Savjeta Evrope za projekat odnosa

prema Romima. Gradske vlasti u Banjaluci obnavljaju kuće za Rome, daju podršku za obrazovanje Roma, finansiraju kulturne manifestacije itd. Situacija je dosta teža u gradovima u kojima je veći broj Roma.

Loš položaj Roma u BiH je povezan sa postojanjem i primjenom legislative u BiH koja se odnosi na nacionalne manjine u globalu ili usmjereno samo na Rome. Glavne politike koje garantuju ljudska prava građana su svakako *Opšta Deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija*, te *Evropska konvencija o ljudskim pravima*. Pored toga, BiH je ratifikovala *Konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina* kao država članica Savjeta Evrope. Konvencija je prvi multilateralni instrument koji ima zakonsku obavezujuću snagu, a koji je generalno u vezi sa zaštitom nacionalnih manjina. Cilj ove Konvencije je da se zaštiti postojanje nacionalnih manjina u okviru pojedinačnih teritorija. Konvencija zahtjeva promovisanje pune i efikasne jednakosti nacionalnih manjina kreirajući odgovarajuće uslove koji im omogućavaju da sačuvaju i razvijaju svoju kulturu i zadrže svoj identitet.

Bosna i Hercegovina je takođe ratifikovala usvojeni *Zakon o pravima nacionalnih manjina* u aprilu 2003. godine. Ovaj zakon reguliše prava i obaveze članova nacionalnih manjina u BiH i dužnosti vlasti u BiH da poštaju i štite, čuvaju i razvijaju etnički, kulturni, lingvistički i religijski identitet svakog člana nacionalnih manjina u BiH koji je građanin BiH. Zakon reguliše prava 17 nacionalnih manjina u BiH uključujući Rome (kao najveću nacionalnu manjinu).

Što se tiče edukacije romske djece, 12 ministara obrazovanja u BiH je usvojilo *Akcioni Plan o potrebama obrazovanja Roma i drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini* u februaru 2004. godine. Plan predlaže korake kako bi se osiguralo da se jezik i kultura svih nacionalnih manjina poštuje u BiH školama i da ova ministarstva inkorporišu aspekte kulture, istorije i književnosti nacionalnih manjina u postojeći školski program.

Savjet Ministara BiH je 2005. godine usvojilo *BiH Strategiju za Rome* što je bio značajan korak naprijed za državnu politiku po pitanju zaštite i razvo-

ja romske zajednice u BiH. Da bi strategija imala pravi učinak bilo je neophodno obezbijediti konkretne akcione planove koji će definisati aktivnosti koje se trebaju preduzeti, vremenske rokove, odgovorne aktere te detaljne budžete.

Jedan od važnih stvari u BiH je učešće u Dekadi Roma. Dekada uključenja je inicijativa usvojena od strane osam zemalja u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi. Ona predstavlja prvi kooperativni pokušaj da se promijene životi Roma u Evropi. Akcioni okvir za vlade, Dekada, koja traje od 2005-2015, će pratiti napredak u ubrzanju socijalne uključenosti i poboljšanju ekonomskog i socijalnog statusa Roma širom regije. Bosna i Hercegovina je ratificovala ovaj sporazum 2008. godine. Preduslov za pristup Dekadi je izrada akcionih planova za rješavanje određenih problema. U proteklom periodu se radilo (pored na Akcionom planu za obrazovanje) na izradi još tri Akciona plana: za rješavanje problema zdravstvene zaštite, zapošljavanja i stanovanja.

Postojeće strategije i izrada novih ohrabruje, ali ono što zabrinjava je očigledno nerazumijevanje romskog pitanja i problema od strane brojnih nosilaca vlasti i donosilaca odluka u BiH. Svjedoci smo da su brojni političari skloni da ističu kao nepotrebnim posebne i fokusirane akcije prema smanjenju problema Roma. Izgovor je da se nijedna populacija ne treba izdvajati jer bi to bila neka vrsta pozitivne diskriminacije, već da Rome treba ravnopravno uključiti u redovne tokove. Međutim, zbog postojeće loše startne pozicije, stereotipa i diskriminacije, Romi nisu konkurentni drugim kategorijama po mnogim kriterijumima. Rezultat i posljedica je sve veća marginalizacija i socijalna isključenost romske populacije. Važno je naglasiti da specifični problemi zahtjevaju specifične mјere.

1.1.3. Mladi u BiH

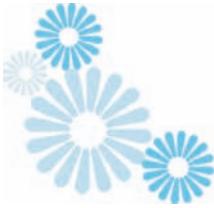
U poslijeratnoj BiH mladi su svakako jedna od ugroženijih kategorija. Na to ukazuje veliki broj istraživanja rađenih u organizaciji raznih visokoškolskih ustanova, nevladinih organizacija, agencija za istraživanja, međunarodnih institucija itd (UNDP, 2003, DPRS, 2005). Budući da fokus ovog rada nije generalno stanje mladih, u ovom dijelu ćemo navesti samo neke osnovne podatke i probleme o stanju mladih u BiH.

U BiH danas živi oko 607.100 osoba u dobi do petnaest godina, što je za oko 420.000 manje u odnosu na 1991. god. Takođe, broj osoba u dobi od 15 do 29 godina opao je za oko 315.000 (777.000 u odnosu na 1.091.775). Broj radno sposobnog stanovništva danas je manji za više od 500.000 nego 1991. god. Omjer mlađe populacije u odnosu na stariju populaciju je u BiH znatno veći u poređenju sa zemljama EU-a. Omjer populacije u dobi od 30 do 39, populacije koje je radno najaktivnija, u zemljama EU-a je znatno veći od istog omjera u BiH. Trend starenja stanovništva je dvostruko brži u BiH nego u zemljama EU-a.⁷

Generalno mladi u BiH čine oko 24% ukupne populacije (UNDP, 2003). Probleme i potrebe mladih možemo razmatrati s obzirom na uslove i okolnosti u kojima mladi žive, te posljedice i ožiljke koje život u takvim okolnostima ostavlja.

Socijalni ambijent u kojem mladi žive skoro je katastrofalan. Po navodu UNDP (2003) 19% stanovništva živi ispod linije siromaštva, a 40% ima tek za osnovne životne potrebe. U istom istraživanju navodi se da je nezaposlenost mladih uzrasta 19-24 godina 2,6 puta veća nego kod kategorije uzrasta 25-49 godina. BiH je država koja, skoro tradicionalno, ima najniži nacionalni dohodak po glavi stanovnika (GDP) u okruženju i u Evropi. Posljedice ovakve socijalne klime su porast fenomena socijalne patologije svih vrsta: u porastu su toksikomanija, delinkvencija svih vidova, nasilja, samoubistva... Tako po brojnim istraživanjima kontakt sa toksikomanijom ima minimum 10% omladinske populacije (ili u prosjeku 3 učenika po jed-

⁷ Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH, Komisija za koordinaciju pitanja mladih, 2008.

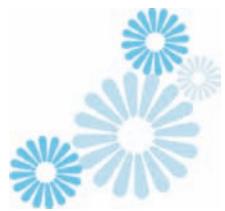
nom školskom odjeljenju). Dalje, BiH je u periodu od 1954. do 1981. godine imala prosječnu stopu samoubistva 7,3 (Milosavljević, 1997), a 1996. godine sama Republika Srpska, kao dio BiH, imala je prosječnu stopu samoubistva 26,4 (Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova). Rezultati u istraživanju Dušanića (2005) upozoravaju na prisutan fenomen tzv. "naučene bespomoćnosti" kod mladih u BiH, koju karakterišu razni kognitivni i emocionalni deficiti, koji se literarno označavaju terminima pesimizam, pasivnost, nezainteresovanost... Istraživanje Društva psihologa RS (2005) ukazuje da mladi polovinu svog slobodnog vremena provode neplanski, nekreativno, birajući opciju "gluvarenja". Jedan od upečatljivih indikatora koji govori o poziciji mladih je svakako i činjenica da po većini istraživanja oko 60-70% mladih u BiH ima želju da napusti državu, iseli se, bilo na kraći rok ili zauvijek! Prema Analizi položaja mladih i omladinskog sektora u BiH, (Komisija za koordinaciju pitanja mladih, 2008) 73% mladih napustilo bi BiH bilo zbog školovanja, privremenog rada, udaje/ženidbe ili kako bi se trajno nastanili u drugoj zemlji. 67% mladih napustilo bi BiH zbog barem jednog od navedenih razloga ne uključujući školovanje ili obrazovanje.

1.1.4. Mladi Romi u BiH

U "Izvještaju o humanom razvoju Bosne i Hercegovine 2000 mladi", kreiranom od strane Nezavisnog biroa za humanitarna pitanja (IBHI) i UNDP-a (str. 41. i 42.) nalazimo neke zanimljivi poratke o situaciji mladih Roma. Prenijećemo najvažnije komentare i zaključke.

Iako su Romi ekonomski najsirošnija kategorija stanovništva, interesantno je to da u 80% slučajeva prosječni broj članova porodice nije drugaćiji od prosječne veličine porodice u BiH.

Stanje obrazovanosti je zabrinjavajuće i u pravilu se završava osnovnim obrazovanjem. Štaviše, mladi Romi su najčešće ti koji ne idu dalje od četvr-

tog razreda. Srednjoškolsko obrazovanje je privilegija samo malog broja mladih Roma, dok se univerzitetsko obrazovanje može smatrati ekscesnom pojmom.

Poražavajući podatak govori da je čak i danas veliki broj romskog stanovništva, uključujući i mlade, nepismen. Razgovori pokazuju da su rat i drastično otežani uslovi života doveli do toga da danas mnogi mladi Romi ne pohađaju nikakvu školu. Oni Romi koji su ostali na svojim ognjištima, danas žive u veoma teškim uslovima. Gotovo da niko nije zaposlen, iako su aktuelne vlasti obavezne da ponude posao u skladu sa nacionalnom struktukrom nekih radnih mjestra. To je razlog zašto mnogi od mladih Roma, često podnose zahtjev za odlazak u razvijene zemlje.

Identitet romske manjine je ozbiljno ugrožen i ovo je najočitije po pitanju romskog jezika. Upotreba ovog jezika u Tuzlanskom kantonu je relativno zadovoljavajuća, dok je u Banjoj Luci, Vitezu i Sarajevu alarmirajuća. Nepoštivanje osnovnih ljudskih prava romskog stanovništva, naročito mladih, odražava se tako da se skoro petina mladih Roma žali na to da su izloženi stalnim uvredama u obrazovnim institucijama od strane učenika i uposlenika. Ovo ipak nisu najneprijatnije pojave, neugodnije su one kojima smo izloženi u svakodnevnoj komunikaciji sa našim susjedima neromskog porijekla. Svaki treći Rom se žali na netolerantno ponašanje svojih susjeda zbog jednostavne činjenice da je Rom.

Ukoliko se BiH želi priključiti demokratskim društvima, kao i društvima gdje se poštuju građanska i nacionalna prava, trebaće se više posvetiti pitanju položaja mladih Roma.

1.2. Problem i ciljevi istraživanja

Kao što smo naveli u teorijskom dijelu problematika Roma je veoma kompleksna i radi se vjerovatno o najugrožnijoj kategoriji stanivništva u BiH. To potvrđuju i razna istraživanja rađena u BiH i regionu. Ono što je

nedostatak u dosadašnjem radu sa Romima je da praktično ne postoje detaljniji podaci o problematici mlađih Roma. Iz tog razloga ovo istraživanje je usmjereni prema životu mlađih Roma i izazovima s kojima se oni suočavaju. Glavni cilj nam je utvrditi kakav je položaj mlađih Roma u užem regionu te koji su prioritetni problemi. Detaljnije se utvrđuje situacija vezana za:

- Slobodno vrijeme
- Dominantni problemi
- Obrazovanje
- Stambenu zbrinutost
- Zaposlenje i finansijski status
- Zdravlje i seksualnost
- Odnose među polovima, u porodici, prema braku
- Odnos institucija i ravnopravnost Roma
- Odnos prema naciji i religiji
- Samopoštovanje i vrijednosti
- Doživljaj i vizija budućnosti.

2. METOD

Istraživanje je obuhvatalo nekoliko istraživačkih metoda, kvantitativnog i kvalitativnog tipa. Kvantitativna ispitivanja omogućavaju lakšu statističku obradu podataka te kategorizaciju i razvrstavanje podataka. Kvalitativne metode omogućavaju dobijanje bogatijeg i dubljeg sadržaja te pomažu da se kvantitativni podaci bolje razumiju.

Osnova istraživanja je kvantitativno ispitivanje izvršeno preko upitnika. Održane su i tri fokus grupe. Odlučili smo se za kombinovane metode iz nekoliko razloga. Kroz kvantitativni aspekt smo pokušali doći do određenih jasno mjerljivih podataka o položaju, problemima i određenim stavovima mladih Roma. Kroz fokus grupe smo pokušali doći do dodatnih podataka i pojašnjenja preko kojih je moguće provjeriti kvantitativne podatke i produbiti razumjevanje kompletne problematike. U nastavku teksta ćemo detaljnije razmotriti metodološke osnove svake od metoda korištene u istraživanju.

Metodološke osnove kvantitativnog istraživanja

Uzorak

Kvantitativno ispitivanje je sprovedeno među 234 pripadnika romske populacije. U Tuzli je ispitano 200 ispitanika, a u Banjaluci 34 (tabela 1). Daleko veći broj je ispitana u Tuzli jer je u tom dijelu i romska populacija znatno veća. Od ukupnog broja ispitanika 59.4% je bilo muškog pola, a 40.6% ženskog pola (tabela 2). Ispitanici su bili uzrasta 15-25 godina. Prosječni uzrast ispitanika je bio oko 19.34 godina. Kada je u pitanju status ispitanici su se klasifikovali u sljedeće kategorije: oni koji su učenici (36.8%), studenti (4.3%), nezaposleni (46.8%), zaposleni (10.4%), nešto drugo (1.7%). Detaljnije podatke vidimo u narednim tabelama.

Tabela 1

Broj ispitanika u fokus grupama

Fokus grupa	Mjesto	Broj učesnika
1	Tuzla	9
2	Banjaluka	9
3	Tuzla	12

Tabela 2

Prikaz uzorka s obzirom na pol

Pol	f	%
Ženski	95	40.6
Muški	139	59.4
Ukupno	234	100.0

Tabela 3

Prikaz uzorka s obzirom na status ispitanika

Status	f	%
Učenici	85	36.8
Studenti	10	4.3
Nezaposleni	108	46.8
Zaposleni	24	10.4
Nešto drugo	4	1.7
Ukupno	231	100.0

Instrumenti, tok ispitivanja i obrada podataka

Upitnik koji smo kreirali je kreiran specijalno za potrebe ovog istraživanja. Upitnik se sastojao od 44 pojedinačna pitanja i tri skale (skala religioznosti od Koeniga, vrijednosnih orijentacija od Rokeacha i samopoštovanja od Rosenberga).

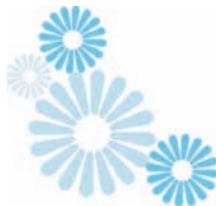
Pored sociodemografskih podataka ispitanici su odgovarali na pitanja iz sljedećih tema:

- kako mladi Romi najčešće provode slobodno vrijeme;
- koji su najveći problemi mladih Roma;
- problematika iz sfere obrazovanja;
- stambeni status;
- zaposlenje i finansije;
- zdravlje i seksualnost;
- odnosi u porodici i među polovima;
- odnos drugih institucija prema Romima i zastupljenost diskriminacije;
- doživljaj budućnosti;
- odnos prema naciji i religiji;
- vrijednosti mladih Roma;
- samopoštovanje kod mladih Roma.

Ova pitanja su uglavnom bila pitanja sa višestrukim izborom. Pored tih pitanja na kraju postavljeno je i pitanje otvorenog tipa. Ispitanici su trebali da predlože aktivnosti i projekte koji mogu da poboljšaju položaj Roma.

Treba spomenuti da su ispitanici popunjavalni upitnik oko 30 minuta. Nekim ispitanicima koji ocigledno nisu išli redovno u školu bila su potrebna određena pojašnjenja, tj. kako odgovarati na pitanja, šta ponuđeni odgovori predstavljaju itd. Ispitivanje je sprovedeno u Tuzli i Banjaluci tokom oktobra i novembra 2008.

Obrada podataka je vršena u okviru SPSS statističkog paketa. Računali smo jednostavne statističke mjere kako bi rezultati bili razumljivi širem auditoriju. Odgovori na pitanja su uglavnom prikazani u vidu frekvencija, procenata i aritmetičkih sredina. Za neka bitna pitanja pravili smo odvojene obrade za ispitanike iz Tuzle i Banjaluke. Ovo nije rađeno za sva pitanja iz razloga što je uzorak iz Banjaluke relativno mali te nije opravdano vršiti ozbiljnija poređenja.

Metodološke osnove fokus grupe

Fokus grupe predstavljaju kvalitativnu tehniku za ispitivanje različitih društvenih pojava. Glavno svojstvo fokus grupe je da koriste grupnu interakciju, da bi se prikupili podaci, i stekli uvidi koji su teško dostupni bez interakcije. Fokus grupe podrazumijevaju učešće manje grupe ljudi (najčešće 6-12) koji u vremenskom periodu od 90 do 180 minuta razgovaraju na određenu temu.

Uloga moderatora je bitna jer on treba da obezbijedi da diskusija dobro počne i da joj tok bude adekvatan. Moderator obično ima listu glavnih pitanja i podpitanja po kojima strukturiše diskusiju.

Kriterijumi za selekciju učesnika su minimalni, tako da svi oni koji imaju nešto da kažu na zadatu temu mogu biti učesnici fokus grupe.

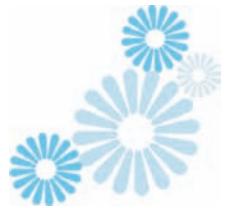
Fokus grupa se obično snima, a najbolje je ako se mogu obezbijediti audio i video zapisi. Prilikom analize istraživač najviše obraća pažnju na pitanja oko kojih je postojala visoka saglasnost, te na pitanja oko kojih su postojala različita i sukobljena mišljenja.

U našem istraživanju, sproveli smo tri fokus grupe, dvije u Tuzli i jednu u Banjaluci. Broj i struktura učesnika je predstavljena u tabeli.

Tabela 4

<i>Prikaz uzorka s obzirom na mjesto življenja</i>		
<i>Mjesto življenja</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Tuzla	200	85.5
Banjaluka	34	14.5
Ukupno	234	100.0

Diskusija je bila polustrukturisanog tipa. Moderator je imao pripremljena pitanja, ali je ostavljao prostor i za dodatne komentare učesnika koji bi mogli biti važni.

Pitanja u fokus grupama su strukturisana tako da daju detaljnije odgovore na pitanja i ciljeve kompletнog istraživanja (navedena u uvodu). Više pažnje je dano nekim oblastima kao što su odnosi među polovima i seksualnost jer se one teže mogu ispitati kvantitativno.

Pitanja su se odnosila na:

- položaj i probleme mladih Roma, posebno u sferi obrazovanja, zdravstva, stambene zbrinutosti, ravnopravnosti u društvu, učešća u zajednici itd.
- položaja mladih djevojaka i žena Romkinja;
- materinstvo i očinstvo;
- seksualnost i brak;
- odnos prema religiji;
- odnos institucija prema mladim Romima;
- kako unaprijediti život mladih Roma u budućnosti.

Fokus grupe su trajale u prosjeku oko 90 minuta, a tokom njihovog tajanja nisu zabilježeni neki problemi. Fokus grupe su održane u prostorijama romskih udruženja u oktobru i novembru 2008.godine.

3. REZULTATI

U okviru rezultata predstavićemo odvojeno rezultate kvantitativnog istraživanja (rezultate iz upitnika), te rezultate i podatke dobijene u fokus grupama.

Rezultati kvantitativnog istraživanja

U slučaju kvantitativnog istraživanja, rezultate ćemo predstaviti kroz tabele, ispod kojih ćemo dati kratko objašnjenje dobijenih rezultata. Rezultati će biti razvrstani na osnovu tematskih cjelina i postavljenih istraživačkih ciljeva. Detaljniju interperataciju ćemo ostaviti za poglavlje o diskusiji rezultata. Pored tabela u nekim slučajevima ćemo predstaviti rezultate u grafikonima da bi se jednostavnije i slikovitije vidjela distribucija rezultata.

Provodenje slobodnog vremena

Grafikon 1

Provodenje slobodnog vremena mladih Roma

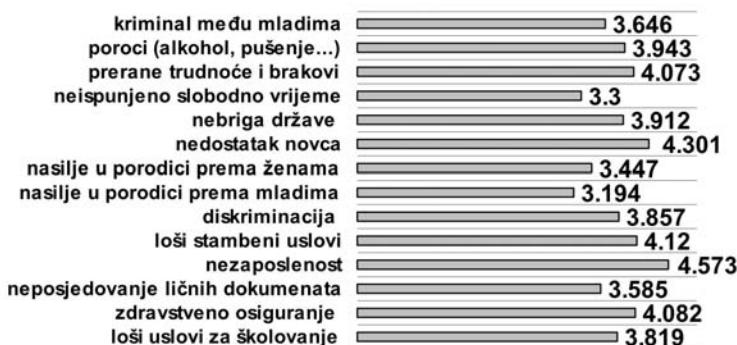

Mladi Romi su se izjašnjavali kako provode slobodno vrijeme. Iz grafikona vidimo koji procenat mladih Roma upražnjava određene aktivnosti. Vidimo da najveći broj, 62.4% dosta vremena provodi uz TV i slušanje muzike. Pored toga, veliki broj- 58.5%, provodi svoje vrijeme kroz pomaganje roditeljima. Značajan broj mladih Roma provodi svoje vrijeme kroz školu i učenje (39.7%), sportske aktivnosti (31.2%), u kafanama i disko klubovima (27.8%), dosađivanje (28.2%), na ulici (23.9%), u kladionicama (21.4%), te radeći posao koji je plaćen (16.7%). Manje vremena odlazi na kulturno-zabavne sekcije, rad u NVO, najmanje kroz politički angažman. Ovi podaci pokazuju da je veliki broj mladih Roma uključen u neke "odrasle stvari", kao što je pomaganje roditeljima i rad. Ono što veoma zabrinjava je da veliki broj Roma provodi vrijeme nekreativno, pasivno, gluvareći. Pri tome mislimo na veliki procenat onih koji provode vrijeme uz TV, u kafanama, kladionicama i salonima igara, gluvareći po ulici i dosađujući se. Ovako provedeno vrijeme može biti faktor rizika za dalji razvoj mladih Roma, ne kaže se uzalud: "Dosada je najveći porok, iz nje izlaze i ostali đavoli!"

Najveći problemi kod mladih Roma

Grafikon 2

Prosječne vrijednosti (M) za najveće probleme mladih Roma

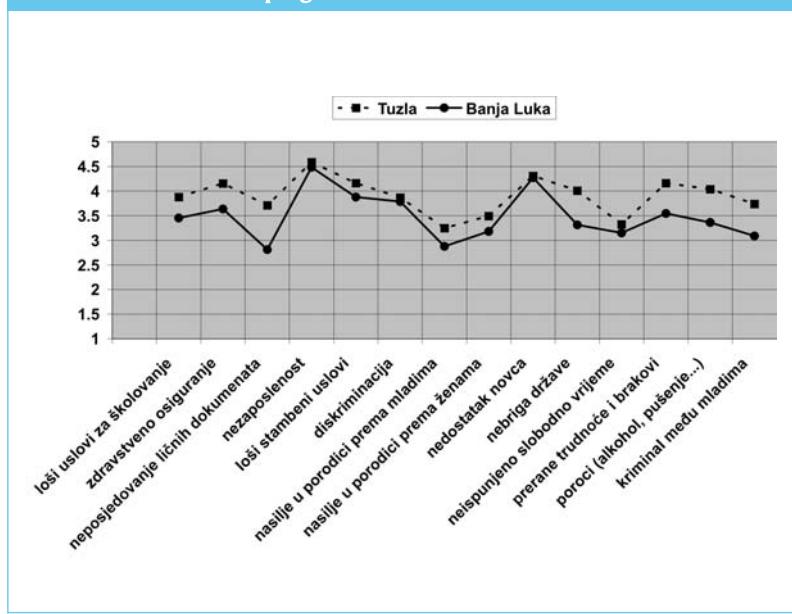

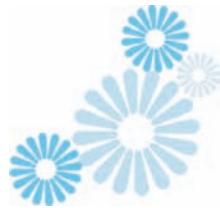

Ispitanici su procjenjivali i koji su najveći problemi mladih Roma. Veličina problema je označavana od 1-5 pri čemu veći broj znači veći problem. Vidimo da su za sve probleme prosječne vrijednosti (međunarodna oznaka za prosječne vrijednosti je M) veoma velike, sve su iznad neutralne središnje vrijednosti 3. Kao najveći problemi čije su vrijednosti označene preko $M=4$, označeni su nezaposlenost, nedostatak novca, zdravstveno osiguranje te prerane trudnoće i brakovi. Nakon toga slijede nebriga države, poroci, diskriminacija, loši uslovi za školovanje, kriminal među mladima, neposjedovanje dokumenata, nasilje prema ženama i mladima. Ponovo ističemo, za sve navedene probleme njihova važnost i zastupljenost je velika, bez obzira koji su po redoslijdu. Ovo ukazuje na nagomilanost romskih problema te da društvo treba pod hitno da počne da ih i rješava.

Grafikon 3

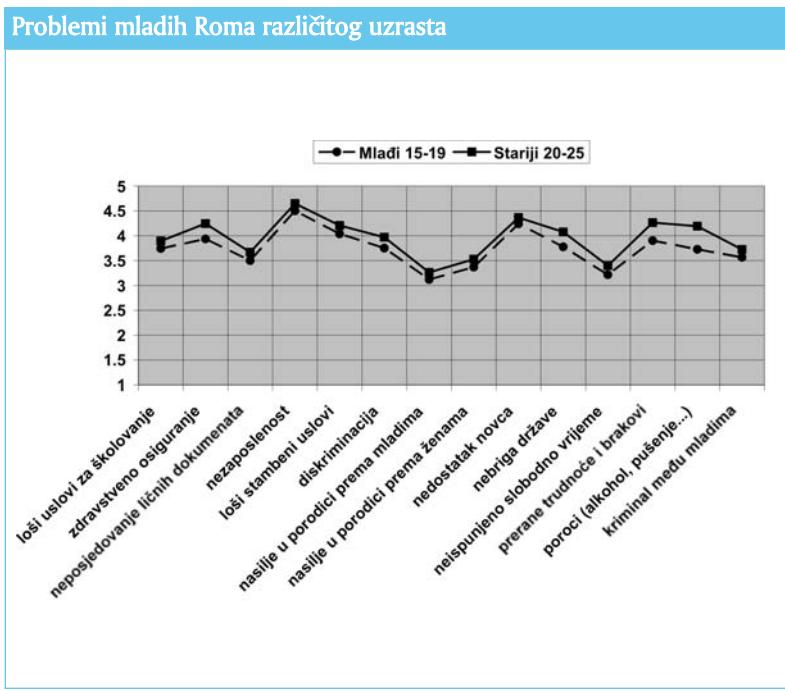
Problemi mladih Roma po gradovima

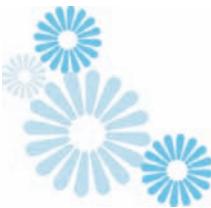

Ovaj grafikon pokazuje da li postoje određene razlike u problemima mladih Roma u Tuzlanskom kantonu i Banjaluci. Uopšteno, vidimo da je veličina problema uglavnom "paralelna" među gradovima. Pri tom, problemi su nešto zastupljeniji u Tuzlanskom kantonu pogotovo po pitanju školovanja, zdravstvenog osiguranja, ličnih dokumenata, nebrige države, preranih trudnoća, poroka, kriminala. Približno podjednako su u oba grada vrednovani problemi nezaposlenosti, nasilja u porodici, nedostatka novca, neispunjenoj slobodnoj vremena. Ovaj rezultat je vjerovatno i posljedica činjenice da je u Tuzlanskom kantonu daleko veći broj Roma nego u Banjaluci. Opštinskim vlastima i institucijama je svakako lakše pomoći u rješavanju nekih problema ako se radi o manjoj nego većoj populaciji.

Grafikon 4

Iz ovog grafikona vidimo da li postoje određene razlike u doživljaju problema kod mlađih Roma različitog uzrasta. Ispitanici su podijeljeni u dvije grupe, od 15-19 godina, te od 20-25 godina. Primjećujemo da su nešto stariji ispitanici (označeni isprekidanom linijom) pridavali veće vrijednosti većini problema. To je vjerovatno posljedica činjenice da se sa odrastanjem i osamostaljivanjem mlađi Romi sve više suočavaju sa realnošću i brojnim problemima koje ima ova populacija.

Obrazovanje Roma

Tabela 5

STATUS	očevi		majke	
	F	%	f	%
bez škole	53	23.1	74	32.2
osnovna	87	38.0	97	42.2
srednja	84	36.7	54	23.5
viša visoka	5	2.2	5	2.2
Ukupno	229	100.0	230	100.0

Iz prethodne tabele vidimo rezultate o stručnoj spremi roditelja ispitanih mlađih Roma. Oko četvrtine očeva i trećine majki je bez ikakve škole. Najveći broj roditelja je sa osnovnom školom (38% očeva i 42% majki). Manji procenat ima i srednju školu (36.7% očeva i 23.5% majki). Veoma mali broj Roma roditelja ima višu ili visoku stručnu spremu. Ako poredimo majke i očeve primjećujemo da je više majki bez ikakve škole, te da više očeva ima srednju stručnu spremu. Dobijeni rezultati o stručnoj spremi Roma su nešto bolji nego u drugim istraživanjima. Treba napomenuti da ovo ne mora biti i odraz obrazovanja svih Roma u BiH budući da se ne radi o reprezentativnom uzorku.

Tabela 6

<i>Obrazovni status mladih Roma</i>		
Status	f	%
nikakva škola	47	20.2
idi u osnovnu	25	10.7
završli osnovnu	43	18.5
idi u srednju	53	22.7
završili srednju	54	23.2
idi u fakultet	11	4.7
Ukupno	233	100.0

Što se tiče obrazovnog statusa mladih Roma vidimo da petina nema nikakvu školu. Ako taj rezultat povežemo sa podacima o osnovnoj školi, vidimo da oko 50% mladih Roma nema škole ili ima samo osnovnu. Oko 46% ide u srednju školu ili ju je završilo, a 4.7 % pohađa fakultet. Imajući u vidu veliki procenat nimalo ili malo obrazovanih mladih Roma te veliku konkurentnost pri zapošljavanju i značaj stručne spreme za to, možemo pretpostaviti da će ako se nešto ne promijeni, većina Roma i u budućnosti imati probleme pri pronalasku zaposlenja.

Tabela 7

<i>Stav mladih Roma prema nastavku školovanja</i>		
Stav	f	%
škola nije bitna	34	14.7
treba ići u školu	197	85.3
Ukupno	231	100.0

U ovoj tabeli su predstavljeni rezultati vezano za odnos mladih Roma prema školovanju. Ovi rezultati ohrabruju jer vidimo da preko 85% mladih Roma smatra da je škola bitna i da treba ići u školu. Ovo ukazuje da je kod mladih Roma prisutna određena svijest o važnosti školovanja.

Tabela 8

<i>Razlozi negativnog odnosa prema školovanju</i>	f	%
škola mi je dosadna i ne interesuje me	9	3.8
drugi učenici me zadirkuju	3	1.3
nemam novca za knjige, školski pribor, odjeću itd	13	5.6
roditelji su mi rekli da ne moram ići u školu	11	4.7

Iz ove tabele vidimo kako je manji procenat ispitanika (15%) koji je imao "negativan" odnos prema školovanju obrazložio takav svoj stav. U okviru te grupe ispitanika najviše je onih koji nisu zainteresovani za školu zbog nedostatka sredstava za školovanje (5.6%). Njih 4.7% ukazuje da se ne interesuju za školu zbog roditelja, a određenom broju škola je i dosadna (3.8%). Najmanji procenat ispitanika (1.3%) ne interesuje škola zbog negativnih iskustava sa drugim učenicima.

Stambeni status

Tabela 9

<i>Stambeni status porodice</i>	f	%
Status		
bez smještaja	22	9.4
Podstanari	25	10.7
kod rođaka	26	11.2
imaju kuću/stan	160	68.7
Ukupno	233	100.0

Tabela nam pokazuje stambeno stanje mladih Roma. Rezultati pokazuju da oko 31% mladih Roma ne živi u sopstvenom domu. Od toga 9.4% je bez ikakvog smještaja, 10.7% živi kao podstanari, a 11.2% kod rođaka. Njih 68.7% se izjasnilo da živi u svojoj kući ili stanu. Ova brojka relativno ne izgleda "tragično", ali treba imati u vidu da u brojnim slučajevima "sopstveni smještaj" podrazumjeva i znači male kućice napravljene bez dozvola za gradnju, od slabih materijala, sa slabim uslovima za život itd. Dakle, realnost je dosta crnja nego što to brojke na prvi pogled ukazuju.

Tabela 10

Infrastruktura u domovima mlađih Roma, postojanje vode i struje		f	%
Uslovi	Odgovor		
voda	Da	191	81.6
	Ne	43	18.3
	ukupno	234	100.0
struja	Da	192	82.4
	Ne	41	17.6
	ukupno	233	100.0

Tabela iznad nam pokazuje da u većini domova (oko 82%) u kojima žive mlađi Romi postoji pristup vodi i struji. Uprkos tome, rezultat da oko 18% domova u kojima žive Romi nema vodu i struju veoma zabrinjava. Neprihvatljivo je da u 21.vijeku u jednoj evropskoj državi skoro petina jedne populacije nema najnužnijih uslova za život.

Zaposlenje i finansije

Tabela 11

Zaposlenje roditelja		f	%
Posao-status			
niko, ni otac ni majka		125	53.4
samo otac		83	35.5
samo majka		11	4.7
i otac i majka		15	6.4
Ukupno		234	100.0

U preko 53% porodica ne radi ni otac ni majka, a u 35.5% samo otac, te u 4.7% samo majka. U svega 6% rade oboje i otac i majka. Treba navesti da su ispitanici pod zaposlenjem podrazumijevali i rad na crno. Broj formalno zaposlenih roditelja Roma je praktično neznatan.

Tabela 12

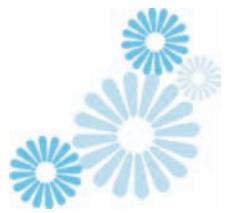
<i>Finansijska situacija u porodici</i>		
Finansijska situacija	f	%
veoma loša	44	18.9
Loša	68	29.2
Osrednja	79	33.9
Dobra	29	12.4
Odlična	13	5.6
Ukupno	233	100.0

Oko 50% mlađih Roma se izjasnilo da je finansijska situacija veoma loša ili loša. Oko 18% ispitanika je zadovoljno finansijskom situacijom. Značajan postotak (oko 34%) je rekao da je situacija osrednja. Imajući u vidu prirodu pitanja i sklonost ispitanika da ne otkrivaju svoje slabosti, možemo pretpostaviti i da se u okviru ovog procenta nalazi dobar dio onih koji u stvari nisu zadovoljni svojom finansijskom situacijom. Dakle postoji tendencija da je broj nezadovoljnih finansijskom situacijom dosta veći od 50%. To potvrđuju i rezultati iz fokus grupe te uvid u stanje na terenu.

Tabela 13

<i>Oblici poželjnog dolaska do novca</i>		
Načini zarađivanja	f	%
kroz posao	215	92.3
pomoć društva	12	5.2
tražiti od građana	5	2.1
nešto drugo	1	0.4
Ukupno	233	100.0

U ovoj tabeli ispitanici su se izjasnili kako bi u budućnosti najradije poboljšali svoju finansijsku situaciju. Ogromna većina, preko 92% želi da poboljša svoju situaciju kroz zaposlenje i rad. Oko 5% bi se oslonilo i na društvo, dok su ostali odgovori neznatno prisutni. Ovi rezultati ruše razne

stereotipe o Romima kao "lijenim ljudima" itd. Očigledno je da su Romi kao i svi drugi ljudi zainteresovani da svoje probleme rješavaju sami, poštено zarađujući za svoju egzistenciju.

Tabela 14

<i>Posao u budućnosti</i>		f	%	Da
	169		72.5	Ne
	64		27.5	Ukupno
	233		100.0	

Mladi Romi su pitani i da li misle da će naći neki posao u budućnosti. Uprkos teškoj situaciji kod velike većine (72.5%) postoji nada da će naći posao. Ovaj podatak ohrabruje jer pokazuje kod Roma i izvjesnu dozu optimizma.

Zdravlje i seksualnost

Tabela 15

<i>Zdravstvena osiguranost</i>		f	%
Da		158	68.1
Ne		74	31.9
Ukupno		232	100.0

U brojnim gradovima zdravstveno osiguranje je veliki problem Roma. U okviru našeg uzorka oko 32% mladih se izjasnilo da nema zdravstvenog osiguranja. Ovaj podatak zabrinjava jer pokazuje da se praktično trećina mladih Roma nalazi u riziku da ne može adekvatno da se liječi prilikom bilo kojeg oboljenja. To utiče na veću mogućnost narušavanja zdravlja kod Roma koje rezultira zapuštenim zdravstvenim stanjem te po nekim statistikama i kraćim životnim vijekom Roma u odnosu na ostalo stanovništvo.

Tabela 16

<i>Konsumiranje cigareta</i>		
<i>Konsumiranje cigareta</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
nikad	109	46.8
rijetko	20	8.6
ponekad	38	16.3
često	30	12.9
veoma često	36	15.5
Ukupno	233	100.0

Kada je u pitanju konzumiranje cigareta, rezultati su zabrinjavajući. Većina mladih Roma, njih preko 53% je pušila, u različitom intenzitetu. Od toga preko 28% puši često ili veoma često.

Tabela 17

<i>Konsumiranje alkohola</i>		
<i>Konsumiranje alkohola</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Nikad	77	32.9
Rijetko	38	16.2
Ponekad	83	35.5
Često	18	7.7
veoma često	18	7.7
Ukupno	234	100.0

Procenat mladih Roma koji je konzumirao alkohol je čak veći od procenta konzumiranja cigareta. Oko 67% mladih Roma je imalo kontakt sa alkoholom. Od toga preko 15% piće često ili veoma često, a 15.5% ponekad. Blizu 33% ističe da nikad nije probalo alkohol.

Tabela 18

<i>Konzumiranje droge</i>		
<i>Konzumiranje droge</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Nikad	203	86.8
Rijetko	14	6.0
Ponekad	9	3.8
Često	1	0.4
veoma često	7	3.0
Ukupno	234	100.0

Kada je u pitanju korištenje droga dobijeni su takođe zabrinjavajući podaci. Preko 13% ispitanih mladih Roma je koristilo narkotike u određenoj mjeri. Od toga 3.4% često ili veoma često. Rezultat je pomalo iznenađujući pošto se taj problem uglavnom do sad nije isticao kao problem romske populacije. Moguće je da su masovno širenje ove pošasti te niske cijene određenih narkotika doprinijeli da droga bude pristna i među romskom populacijom.

Tabela 19

<i>Prosječan broj godina za ulazak u seksualne odnose</i>			
<i>Varijabla</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Broj godina	228	17.811	2.51768

Mladi Romi su procjenjivali i koje je uobičajeno vrijeme za ulazak u seksualne odnose. Prosječan broj godina iznosi 17.8. Dakle, kao uobičajeno vrijeme za ulazak u seksualne odnose mladi Romi navode 17-18 godina. Imajući u vidu situaciju na terenu, čini se da je u stvarnosti ovaj broj godina uglavnom niži.

Odnosi među polovima, u porodici, prema braku

Tabela 20

Ravnopravnost Romkinja sa muškarcima						
Stepen ravnopravnosti	Djevojke		Mladići		Ukupno	
Romkinja	f	%	f	%	f	%
nimalo	25	26.3	49	35.5	74	31.8
malo	43	45.3	34	24.6	77	33.0
osrednje	13	13.7	37	26.8	50	21.5
mnogo	9	9.5	8	5.8	17	7.3
veoma mnogo	5	5.3	10	7.2	15	6.4
Ukupno	95	100.0	138	100.0	233	100.0

Za pitanje o ravnopravnosti Romkinja predstavili smo ukupne rezultate te odvojeno odgovore mladića i djevojaka. Ukupno gledano, većina ispitanika smatra da su žene Romkinje nimalo ili malo ravnopravne (oko 65%). Pored njih, 21.5% ispitanika smatra da su osrednje ravnopravne, a svega 13.7% ispitanika smatra da su žene Romkinje ravnopravne. Odgovori mladića i djevojaka nisu drastično različiti, mada je nešto veći procenat djevojaka koje smatraju da su neravnopravne, što je i logično. U svakom slučaju problem ravnopravnosti polova (tj. žena) se nameće kao važno pitanje interakcije unutar romske porodice.

Tabela 21

Bračni status ispitanika		
Bračni status	f	%
Da	61	26.3
Ne	171	73.7
Ukupno	232	100.0

Pitali smo ispitanike i za njihov bračni status. Podsjećamo da je uzrast 15-25 godina. Među ispitanicima 26.3% se izjasnilo da je u braku, preostala većina ne.

Tabela 22

<i>Poželjne godine za ulazak u brak</i>			
<i>Poželjne godine- pol</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
muškarci	232	20.232	2.924
djevojke	232	19.116	2.783
ukupno	233	3.806	2.448

Ispitanici su se izjašnjavali koje su optimalne godine za ulazak u brak, odvojeno za djevojke i mladiće. Stav je da bi mladići trebali da ulaze u brak oko dvadesete godine, a djevojke oko devetnaeste. To je nešto veći prosjek od postojećeg u realnosti u cijeloj populaciji (mladići najčešće ulaze u brak oko osamnaeste, djevojke oko šesnaeste) i to može da ukazuje na djelimično prisutnu svijest o sadašnjem problemu nezrelog ulaska u brak. S druge strane smatramo da je i sadašnja percepcija nezrela, tj. da je optimalan broj godina za ulazak u brak neprilagođeno nizak.

Tabela 23

<i>Sadašnji i idealni broj djece u porodici</i>			
<i>Koeficijent</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Sadašnje stanje	229	3.589	2.001
Idealan broj	233	3.806	2.448

Romi tradicionalno imaju veći broj djece u porodici od prosječnog stanovništva. U našem istraživanju smo ih pitali koliko ima djece sada u njihovim porodicama te koliki bi bio idealan broj. Prosjek za sadašnji broj djece u porodici ispitanika je 3.589, a prosjek idealnog broja djece u porodici je 3.806. Vidimo da su ta dva podatka slična, dakle percepcija mladih Roma je da bi porodica trebala da ima oko četvero djece.

Tabela 24

<i>Briga o djeci u porodici</i>		f	%
samo majka		24	10.3
oboje, majka malo više		81	34.6
oboje podjednako		97	41.5
oboje, otac malo više		23	9.8
samo otac		9	3.8
Ukupno		234	100.0

U ovoj tabeli su odgovori na pitanje šta ispitanici misle ko treba da brine o djeci, dakle kakav je njihov stav a ne trenutno stanje. Rezultati pokazuju da ispitanici smatraju da oba roditelja trebaju biti uključena ali da majka ipak treba da bude zastupljenija u brizi o djeci (45%).

Tabela 25

Da li je vršen pritisak za ulazak u brak	Djevojke		Mladići		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%
Nikada	62	65.3	68	48.9	130	55.6
Rijetko	7	7.4	15	10.8	22	9.4
ponekad	13	13.7	32	23.0	45	19.2
Često	11	11.6	15	10.8	26	11.1
Veoma često	2	2.1	9	6.5	11	4.7
Ukupno	95	100.0	139	100.0	234	100.0

Iz ove tabele vidimo kako su djevojke i mladići Romi odgovarali na pitanje da li je neko vršio pritisak na njih da uđu u brak. U cjelini oko 35% ispitanika je imalo takva iskustva različitih intenziteta. Pri tome je taj doživljaj pritiska veći kod muškaraca. Preko 50% muškaraca i 27% djevojaka je imalo takva iskustva ponekad ili često.

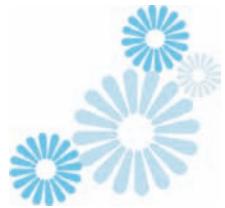

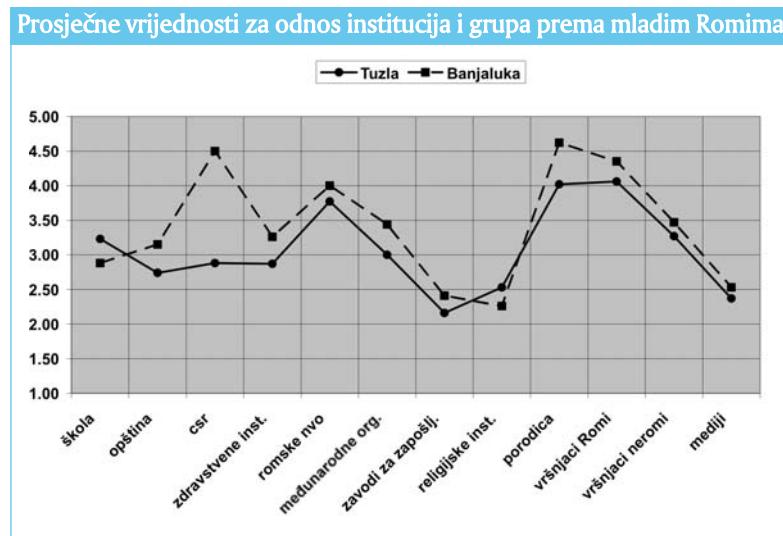
Tabela 26

<i>Kvalitet porodičnih odnosa</i>		
<i>Kvalitet odnosa</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
veoma loši	4	1.7
loši	18	7.7
osrednji	48	20.6
dobri	105	45.1
odlični	58	24.9
Ukupno	233	100.0

Velika većina mladih Roma procjenjuje porodične odnose kao dobre ili odlične (preko 70%). Svega 9.6% ocjenjuje odnose kao loše, a 20.6% kao osrednje. Budući da je ovo intimno pitanje dodatno smo ga razradili kroz diskusiju u fokus grupama.

Odnos institucija i ravnopravnost u zajednici

Grafikon 5

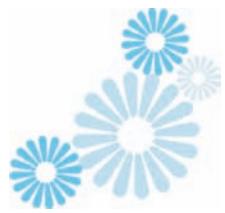

Iz grafikona vidimo kakva je percepcija odnosa različitih institucija i grupa prema mladim Romima iz perspektive mladih Roma iz Tuzlanskog kantona (puna linija) i Banjaluke (isprekidana linija). Odnos je procjenjivan od 1-5 pri čemu brojevi imaju sljedeća značenja: 1 = *veoma loš odnos*; 2 = *loš*; 3 = *osrednji*; 4 = *dobar*; 5 = *odlican odnos*. Vidimo da je odnos različitih institucija i grupa drugačije vrednovan, a postoje i očigledne razlike između ispitanika iz brazličitih gradova. U globalu u oba grada najbolje je vrednovan odnos grupa i institucija iz romskog miljea: porodica, vršnjaci Romi, romske NVO. U Banjaluci je veoma visoko vrednovan odnos Centra za socijalni rad, a iznad prosjeka su vrednovani i odnos međunarodnih organizacija, vršnjaka ne-Roma, zdravstvenih institucija, gradske uprave. U Tuzlanskom kantonu su još iznad prosjeka vrednovani odnos obrazovnih institucija, vršnjaka ne-Roma i međunarodnih organizacija. U oba grada najgore su vrednovani zavodi za zapošljavanje, religijske institucije i mediji. U Banjaluci ispod osrednjeg je vrednovan i odnos obrazovnih institucija dok je u Tuzlanskom kantonu niže od osrednjeg vrednovan još odnos opštine, centra za socijalni rad i zdravstvenih institucija.

Tabela 27

<i>Broj prijatelja neromske nacionalnosti</i>		
<i>Broj prijatelja</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
nijedan	10	4.3
malo, do 5	39	16.7
osrednje, oko 10	44	18.9
mnogo, preko 10	45	19.3
veoma mnogo, preko 20	95	40.8
Ukupno	233	100.0

Da bismo imali uvid u povezanost romske populacije sa ostalim stanovništvom, pitali smo mlade Rome i koliko prijatelja imaju koji su neromske etničke pripadnosti. Oko 21% mladih Roma nema ili ima veoma malo prijatelja koji nisu Romi. Pored toga skoro 19% mladih Roma ima oko

desetak prijatelja. Oko 60% mlađih Roma ima relativno dosta prijatelja i kontakata iz redova vršnjaka ne-Roma.

Tabela 28

<i>Doživljaj ravnopravnosti</i>		f	%
nikako nisam		15	6.4
Nisam		47	20.2
ne znam		75	32.2
Jesam		53	22.7
potpuno ravnopravan		43	18.5
Ukupno		233	100.0

Iz ove tabele vidimo koliko je zastupljen doživljaj ravnopravnosti među mlađim Romima. Oko 41% mlađih Roma ispoljava da je ravnopravno. Blizu 27% mlađih Roma otvoreno ispoljava da je neravnopravno. Ovi podaci pokazuju da je neravnopravnost prisutna kod značajnog procenta mlađih Roma, pogotovo imajući u vidu da među neodređenim 32.2% Roma ima i onih koji su imali doživljaj neravnopravnosti. Ovakva izjava ima svoje potkrepljenje u rezultatima iz naredne tabele.

Tabela 29

<i>Situacije diskriminacije</i>		f	%
Prisustvo diskriminacije			
tokom obrazovanja		102	43.6
Zapošljavanje		137	58.5
u zdravstvu		86	36.8
u opštini		72	30.8
ako si ženskog pola		36	15.4
ako si bolestan		32	13.7
ako si siromašan		112	47.9

Mladi Romi su se izjašnjavali u kojim situacijama i institucijama su Romi najčešće diskriminisani. Najviše ih se izjasnilo da je diskriminacija prisutna prilikom zapošljavanja (58.5%). Pored toga diskriminacija je značajno prisutna generalno prema siromašnim (47.9%), u obrazovanju (43.6%), zdravstvu (36.8%) i od strane opštinskih organa (30.8%). U nešto manjoj mjeri je diskriminacija zasnovana i izražena prema ženskom polu (15.4%), te bolesnim (13.7%). Ovi podaci upotpunjaju rezultate iz prethodne tabele i ukazuju na diskriminaciju prema Romima kao veoma raširenom problemu u brojnim institucijama.

Tabela 30

<i>Problematična iskustva sa mladim ne-Romima</i>		
Stepen doživljenih iskustava	f	%
Nikad	56	24.0
Rijetko	76	32.6
Ponekad	78	33.5
Često	17	7.3
veoma često	6	2.5
Ukupno	233	100.0

Većina mladih Roma (preko 56%) se izjasnila da nema nekih problematičnih iskustava sa mladim ne-Romima. Blizu 10% ističe da često ima negativna iskustva, a 33.5% ponekad. Ukupni rezultat da blizu 44% mladih Roma ima povremeno ili često negativna iskustva sa mladim ne-Romima ne mora da ukazuje na diskriminaciju (pošto praktično svi mlađi ljudi imaju ponekad problema sa vršnjacima bez obzira na etničku pripadnost) ali ipak zabrinjava. U svakom slučaju ukazuje na značajnu prisutnost maltretiranja i zlostavljanja među mladima.

Odnos prema naciji i vjeri

Tabela 31

<i>Važnost etničke pripadnosti</i>		f	%
Nimalo		29	12.4
Malo		25	10.7
Osrednje		44	18.9
Mnogo		65	27.9
veoma mnogo		70	30.0
Ukupno		233	100.0

Na pitanje koliko im je važna njihova etnička pripadnost većina ispitanika (oko 58%) odgovara potvrđno. Blizu 18% ispoljava osrednju vezanost, a oko 23% ističe da im etnička pripadnost nije toliko važna. Da bismo imali još jasniju sliku izračunali smo aritmetičku sredinu odgovora na ovo pitanje. Ona je iznosila $M = 3.51$ (raspon je od 1-5) i taj rezultat je iznad središnje vrijednosti 3 što potvrđuje da su Romi značajno vezani za svoju etničku pripadnost.

Tabela 32

<i>Vjeroispovijest Roma</i>		f	%
Islamska		193	83.2
pravoslavna		7	3.0
katolička		1	0.4
nisam religiozan/a		29	12.5
nešto drugo		2	0.9
Ukupno		232	100.0

Kada je u pitanju vjeroispovijest većina Roma se izjašnjava kao pripadnici postojećih i dominirajućih vjeroispovijesti u BiH. Tako se 83.2% izjašnjava kao pripadnicima islamske vjeroispovijesti, 3% pravoslavne, 0.4% katoličke, a 12.5% se izjašnjava kao nereligiozno.

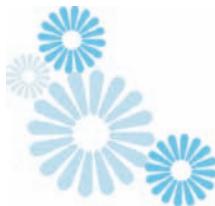

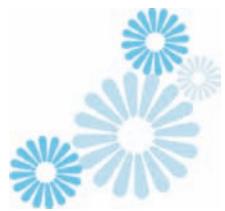
Tabela 33

<i>Samoprocjena religioznosti na pojedinačnom pitanju</i>		
Intenzitet religioznosti	f	%
uopšte nisam religiozan/a	62	27.2
nisam religiozan/a	30	13.2
nisam siguran/a	64	28.1
religiozan/a sam	58	25.4
veoma sam religiozan/a	14	6.1
Ukupno	234	100.0

Kroz procjenu na jednom pitanju mladi Romi su se izjasnili koliko su religiozni. Oko 31% se izjašnjava kao religiozno, a 25.4.% se izjašnjava da nije sigurno u svoju religioznost. Preko 40% mlađih Roma se izjašnjava kao nereligiozno. Možemo zaključiti da se Romi uglavnom osjećaju kao članovi neke od vjeroispovijesti ali da je religioznost manje izražena.

Tabela 34

<i>Zastupljenost molitvi i posjeta bogomoljama</i>		
Posjećivanje bogomolja	f	%
Nikada	157	67.7
jednom godišnje	33	14.2
nekoliko puta godišnje	22	9.5
nekoliko puta mjesečno	10	4.3
svake sedmice	10	4.3
Ukupno	232	100.0
Upravljanje molitvi	f	%
skoro nikada	109	47.4
nekoliko puta godišnje	44	19.1
nekoliko puta mjesečno	35	15.2
nekoliko puta sedmično	13	5.7
svaki dan	29	12.6
Ukupno	230	100.0

Iz ove tabele vidimo odnos mladih Roma prema određenim manifestacijama religioznosti kao što su posjećivanje bogomolja i upražnjavanje molitve. Veliki broj ispitanika, blizu 68% je saopštio da nikada ne posjećuje bogomolje, a oko 14% to čini jednom godišnje. Oko 8.6% posjećuje bogomolje učestalo. Ovakvi rezultati ukazuju da su Romi manje vezani za institucionalnu religioznost. Što se tiče molitvi one su nešto intenzivnije. Oko 18% se moli često (nekoliko puta sedmično ili svaki dan), 15.2% nekoliko puta mjesečno, dok oko 66% to čini nikad ili rijetko. Više zaključaka o religioznosti Roma ćemo iznijeti u diskusiji u kojoj ćemo uključiti i podatke iz fokus grupe.

Samopoštovanje i vrijednosti mladih Roma

Tabela 35

<i>Prosječne vrijednosti na skali samopoštovanja</i>					
Varijabla	N	Min	Max	M	SD
Samopoštovanje	222	1.88	5.00	3.86	0.733

Samopoštovanje predstavlja procjenu samog sebe i stepen zadovoljstva samim sobom. Imajući u vidu teške okolnosti u kojima žive mladi Romi bilo je zanimljivo ispitati kako mladi Romi doživljavaju sami sebe, te koliko su zadovoljni sobom itd. Samopoštovanje je mjereno skalom od 10 tvrdnji, sa rasponom od 1-5 pri čemu veća vrijednost predstavlja i veće samopoštovanje. Najinteresantnija nam je kolona M, koja predstavlja prosječnu dobijenu vrijednost. Prosječna vrijednost dobijena sa skale samopoštovanja iznosi $M= 3.86$. Ta vrijednost je veća od središnje vrijednosti na skali (3) što znači da je samopoštovanje kod mladih Roma značajno zastupljeno. Ovaj podatak ohrabruje i ukazuje da uprkos okolnostima u kojima mladi Romi žive, to nije uticalo da sebe vide u nekom izrazito negativnom svjetlu. Važno je da se doživljaj nepovoljnog socijalnog konteksta ne pretvori u samooptuživanje i samoodbacivanje.

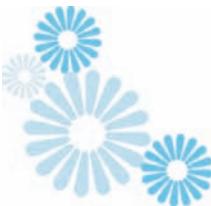

Tabela 36

Prediktori	Nest. Beta	Stand. beta	t	p	Multipli regres. koeficij.
pol	-0.199	-0.135	-2.039	0.043	$R=0.393$ $R^2=0.155$ $F= 5.352$ $p=0.001$
godine	-0.007	-0.030	-0.432	0.666	
obraz.status	0.088	0.185	2.493	0.013	
finansije	-0.067	-0.100	-1.373	0.171	
porodični odnosi	0.223	0.289	4.011	0.000	
važnost nacion. prip.	0.014	0.026	0.396	0.693	
religioznost	0.015	0.021	0.308	0.758	

U narednom tekstu izvršićemo regresione analize samopoštovanja kod mladih Roma. Multipla regresiona analiza predstavlja statistički postupak uz pomoću koga možemo vršiti predikciju rezultata jedne zavisne varijable kvantitativnog tipa uz pomoć više nezavisnih (prediktorskih) varijabli, takođe kvantitativnog tipa. Ova statistička tehnika nam daje u ispisu mnogo parametara, od kojih ćemo se mi koncentrisati na najbitnije za nas. Koeficijent multiple korelacije (R koeficijent) nam govori kolika je korelacija rezultantne prediktorske jednačine sa zavisnom, tj. kriterijumskom varijablom. Koeficijent multiple determinacije (kvadrirano R) nam govori koliki je procent varijanse kriterijumske varijable objašnjen uz pomoć predloženog modela, tj. varijanse prediktorskih varijabli. F statistik i njegova značajnost (p) nam govore da li je predloženi model statistički značajan i na kojem nivou. Beta su parcijalni standardizovani regresioni koeficijenti, odnosno parcijalni koeficijenti korelacije svake prediktorske varijable sa kriterijumskom. Preko njih možemo vidjeti koliki je doprinos svake prediktorske varijable objašnjenju individualnih razlika na stavovima ispitanika. t statistik, odnosno njegova značajnost (p), nam govore da li je taj parcijalni doprinos značajan. Pojednostavljeno rečeno, putem multiple regresione analize ispitujemo u kojoj se mjeri preko nekoliko pojava (karakteristika) može predvidjeti i određivati nivo samopoštovanja. U našem slučaju smo ispitivali koliko se samopoštovanje može predviđati preko pola ispitanika, uzrasta,

finansija u porodici, kvaliteta porodičnih odnosa, važnosti nacionalne pripadnosti te religioznosti.

Rezultati pokazuju da grupa prediktorskih varijabli može biti značajan prediktor samopoštovanja. Objašnjeno je 15% varijabiliteta ($R^2=0.155$) samopoštovanja. Kao značajni prediktori samopoštovanja kod mladih Roma pokazali su se: kvalitet porodičnih odnosa, obrazovni status, pol ispitanika. Dakle u porodicama koje imaju bolju atmosferu, u kojoj mladi Romi pohađaju školu veća je vjerovatnoća da će i mladi Romi imati bolji doživljaj i poštovanje samih sebe. Pri tome i pol može biti bitan, u smislu da je samopoštovanje blago veće kod mladih Romkinja. Ostali faktori (godine, finansije, religioznost, važnost etničke pripadnosti) se nisu pokazali tako bitni.

Tabela 37

<i>Prosječne veličine za vrijednosti</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Udoban život	4.35	1.091
Uzbudljiv život	3.88	1.278
Doživljaj ispunjenosti	4.08	1.111
Mir u svijetu	4.52	0.992
Svijet ljepote	4.12	1.064
Jednakost	4.46	0.974
Porodična sigurnost	4.68	0.824
Sloboda	4.70	0.803
Sreća	4.63	0.851
Unutrašnja harmonija	4.30	0.973
Ljubav	4.64	0.780
Nacionalna sigurnost	4.58	0.843
Zadovoljstvo u životu	4.5	0.946
Vječno spasenje	4.05	1.166
Samopoštovanje	4.54	0.870
Društveno priznanje	4.44	0.915
Iskreno prijateljstvo	4.65	0.786
Mudrost	4.292	1.066

Mladi Romi su vrednovali važnost 18 navedenih vrijednosti od 1-5, pri čemu 1= nimalo važno, a 5=veoma važno. Rezultati pokazuju da su sve navedene vrijednosti prilično važne. Razlike su neznatne. Najviše se vrednuju porodična sigurnost, iskreno prijateljstvo, ljubav, sreća, nacionalna sigurnost, samopoštovanje. Ovi rezultati pokazuju da su Romima najbitnije normalne, zdrave i primarne vrijednosti koje podrazumjevaju humanu interakciju među ljudima i bolji život. To je valjda u skladu i sa potrebama romske populacije: normalan život i egzistencija. Vrijednosti koje su vrednovane nešto manje od ostalih (ali i dalje važne) su: uzbudljiv život, vječno spasenje i svijet ljepote.

Doživljaj budućnosti

Tabela 38

Doživljaj budućnosti		
Budućnost	f	%
mnogo gora	37	15.8
gora	9	3.8
ista	46	19.7
malo bolja	90	38.5
mnogo bolja	52	22.2
Ukupno	234	100.0

Mladi Romi pokazuju umjereni optimizam prema budućnosti. Oko 60% smatra da će budućnost biti bolja. Blizu 40% smatra da će biti ista ili čak gora.

Tabela 39

Željene aktivnosti u budućnosti		
Aktivnosti	f	%
Sport	50	21.4
muzika, kultura	30	12.8
nastavak školovanja	66	28.2
Zaposlenje	155	66.2
sopstvena kuća	133	56.8
sređena porodica	91	38.9
iseljenje iz BiH	91	38.9

Mladi Romi bi u budućnosti najviše željeli da imaju riješeno zaposlenje (66.2%). Ovo ponovo potvrđuje da je zaposlenje najveći problem Roma, istovremeno i put poboljšanja opštег položaja Roma. Pored zaposlenja velika želja u budućnosti je i posjedovanje sopstvene kuće (56.8%), sređen porodični život (38.9%) nastavak školovanja (28.2%). Ostale aktivnosti su manje "tražene".

Uz ovo pitanje ćemo predstaviti i odgovore mladih Roma na pitanje otvorenog tipa o projektima koji bi se u budućnosti trebali poduzeti da bi se poboljšao položaj mladih Roma. Odgovori su bili veoma slični i kretali su se u okviru 4,5 kategorija. Najpotrebniji projekti po mladim Romima sa trebaju odnositi na:

1. Zapošljavanje mladih Roma
2. Pomoć pri školovanju
3. Poboljšanje zdravstvene zaštite
4. Unaprijeđenje stambenog statusa
5. Ravnopravnost madih Roma.

Uviđamo iz ovih odgovora da su ambicije mladih Roma realne i usko vezane za najvažnije aspekte egzistencije. Mladi Romi jednostavno žele da žive normalan život kao i svi drugi mlađi ljudi.

Tabela 40

<i>Stav prema napuštanju BiH</i>		
Stav	f	%
zauvijek	91	39.1
na duže vrijeme	56	24.0
na kratko vrijeme	48	20.6
ne želim da napustim BiH	38	16.3
Ukupno	233	100.0

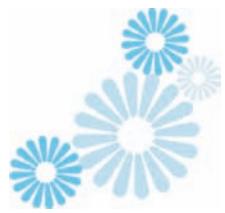
U prethodnoj tabeli su predstavljeni rezultati vezano za odnos prema odlasku/ ostanku u BiH. Rezultati su očajni i alarmantni. Svega 16.3% mlađih Roma nema želju da napusti BiH. Čak 83.7% ima želju da napusti BiH, od čega čak 63% na zauvijek ili na duže vrijeme. Ovi rezultati su gori od svih ranijih rezultata istraživanja. Veliki broj mlađih svih etničkih grupa iz BiH želi da ode iz zemlje, ali ovako visok rezultat nije dobijen ni u jednom ranijem istraživanju!

Rezultati i podaci iz fokus grupe

Organizovane su tri fokus grupe, dvije u Tuzli, jedna u Banjoj Luci. Broj učesnika u fokus grupama se kretao od 6 do 12. Dobijeni podaci su pratili istraživačka pitanja. Tokom prestavljanja rezultata prikazaćemo dominantne rezultate, ali isto tako ćemo i posebno naglasiti ukoliko postoje značajne razlike između gradova.

Problemi i socijalna isključenost mlađih Roma

Na pitanje "Šta su po vama **najveći problemi** mlađih Roma", učesnici fokus grupe su klasifikovali probleme i pojedinačno na njih davali svoja mišljenja. Što se tiče stambenog statusa identifikovano je da postoje razlike. "*Ima Roma koji imaju hotele, firme... ali je mali broj takvih*". "*Oko 70% je onih*

koji nemaju osnovne uslove, zbog čega postoje razlike". Uvidjeli smo da je opšte mišljenje da su razlike zbog toga "ko se kako snašao".

Po pitanju *zdravlja*, izjave su tekle u smjeru da su najčešći zdravstveni problemi mladih Roma u vezi sa vakcinacijom jer "*roditelji to ne shvataju ozbiljno*". Neposjedovanje zdravstvene knjižice posebno je izraženo kod romske populacije u FBiH. Došli smo do podataka da su prisutne bolesti izazvane neligijenom ali i da zdravstveni problemi i od uslova za zdrav život.

Što se tiče *obrazovanja*, izjave učesnika su da "*do roditelja je ko će ići u školu*". Generalno je mišljenje da obrazovanje djece zavisi od iskustva i obrazovanja roditelja i materijalnih sredstava za školovanje. Primjetno je da je kod nekih učesnika izraženo mišljenje da "*postoje uslovi da se dobiju i knjige za školu samo je bitno da žele da idu*", "*neka djeca i ne idu u školu jer roditelji ne forsiraju*".

Kao glavne probleme po pitanju *nezaposlenosti* Roma izdvajamo da nisu informisani o zaposlenju, nekima je strah tražiti posao jer unaprijed misle da ga neće dobiti. Problem je takođe i niska školska spremu kod mladih Roma. Od onih koji su zaposleni, mali broj Roma je u nekom od institucija, rade uglavnom sa željezom ili na pijaci. Problem je i "*do pasivnosti, sjede u kući i neće da rade ali takvi su u manjini*". "*Ako ne rade čekaju na neku pomoć*". To se dovodi u vezu da ljudima koji se nisu školovali i nemaju radne navike.

Kada se govori o *diskriminaciji* došli smo do odgovora da je diskriminacija prisutna. "*Drugačje gledaju Rome iako sam bolji od njih*". U kontaktu sa ne Romima dolazi do "*odvajanja u društvu, neromi ne žele mješane ekipe u sportu*". Primjetno je da postoji opšte mišljenje da diskriminacija ne dolazi od nastavnog osoblja. Na pitanje da li imate prijatelja u neromskoj populaciji, došli smo do odgovora da mladi Romi imaju više prijatelja nero-ma nego Roma jer većina žive u takvoj sredini, populacijski mješanoj zajednici. "*Mi smo jedina kuća u naselju koja je Romska s toga se družimo*

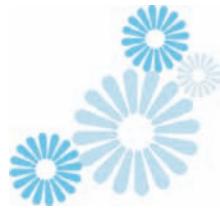
sa neromima". Samo u romskim zajednicama se više druže Romi međusobno. Postoje i izjave "Želim da se družim sa neromima ali postoji nekakva distanca prema meni. Tada se jako loše osjećam".

Na pitanje koje se odnosilo na *učešće u zajednici*, konkretno da li mladi Romi mogu ravnopravno da učestvuju u aktivnostima u zajednici skoro svi su se složili da su "*slabo uključeni, ima rijetkih pojedinaca koji jesu". "Veoma mali broj je uključen u javni život, gotovo nikako". "Ako smo i uključeni to je u romska udruženja*".

Najčešći poroci su: pušenje, korištenje alkohola, ponekad "laka" droga. "*Slabo ima kriminala kod Roma". "Veoma su rijetki slučajevi zavisnika od narkotika kod mlađih Roma". "Romi puše od ranog djetinjstva*". Primjetno je da se dešavaju grupne tuče zbog zadirkivanja od strane neroma.

Na pitanje "da li je *bolje sada* nego prije 5 do 6 godina ranije, dobijeni su odgovori da je sada bolje: "*Bolje je sada, više djece ide u školu, više su Romi zastupljeni u medijima, imamo predstavnike na izborima, potpisana je Dekada o Romima. Takođe, "Bolje je. Prisutnije je pravo na zdravstveno osiguranje, školovanje*".

Što se tiče kvaliteta života u odnosu na statuse dobili smo odgovore, u odnosu na razlike onih koji žive u različitim sredinama kao što je odnos urbanog i ruralnog, gotovo jednoglasno su se složili da *postoje razlike u romskoj populaciji* s obzirom na mjesto gdje žive. "*bolje je onima u gradu*". Sto se tiče odnosa muškarci - žene, svi su izjavili da je bolje muškarcima, a po pitanju starosne dobi veoma interesantne su bile izjave da je bolje starija nego mladima jer stari "*barem imaju penziju*". Takođe, značajan broj ispitanika je izjavilo da je isto, bez obzira da li pripadaju starijoj ili mlađoj generaciji.

Položaj mladih djevojaka i žena Romkinja

Na pitanje "Kakav je položaj **mladih djevojaka i žena**" uvidjeli smo da su najveći problemi rano stupanje u brak sa 15-16 godina starosti, trudnoća prije braka, prosjačenje. Postoje primjeri da od ranog djetinjstva prosjače. Mlade žene nemaju mogućnost da se školiju, dok to nije prisutno kod momaka. To se dovodi u vezi sa statusom jer momci misle da "*žena udajom rješava neke probleme*", materijalne prije svega. Takođe, problemi mladih Romkinja su i nezaposlenost, siromaštvo, diskriminacija. Malo Romkinja je uključeno u društvene tokove. Rijetkost je da se Romkinje uključuju. Na to utiče iskustvo, zavisi od dopuštenja roditelja, njihovog nivoa obrazovanja i vaspitanja. Rijetke su izjave kao ova: "*Izborila sam se za sebe, u početku nije bilo lako. Htjela sam da budem jednaka sa muškarcima, htjela sam ravno-pravnost. Tako je i u državi, uopšte, ne samo kod Romkinja*". Neke Romkinje su izjavile da su zauzete kućnim poslovima.

Preporuka od strane ispitanika je da je potrebno uključiti mlade Romkinje u aktivnosti koje podrazumijevaju "*da se više druže, da saznaju svoja prava*", "*da se bore za svoja prava*". Takođe, potrebno ih je uključiti u razne kurseve: engleski, kurseve računara, druge kurseve za odrasle, sport.

Mišljenja su podijeljena kada je u pitanju raspodjela novca u porodici. Neki smatraju da u porodici žene raspolažu novcem, a neki ne. Što se tiče nasilja u porodici, mišljenja su da postoji nasilje i da većinom muškarci vrše nasilje nad ženama. "*Ja sam čuo da treba da istučeš ženu kad se oženiš da bi te slušala*". "*Ja sam vidio prebijanje žene*". "*Jednom čovjeku je "pukao" film i izudarao ženu*". Prisutno je fizičko nasilje. Kada je riječ o seksualnom nasilju preovladalo je mišljenje kod većine ispitanika da je takvo nasilje manje zastupljeno - "*ne možeš silovati ženu*!"

Ispitanici tvrde da mlade Romkinje najviše završavaju 4 razreda ili osnovnu školu, to je najčešći slučaj. Uzrok je siromaštvo. Romkinje su više u kući, manje su zaposlene od muškaraca. To zavisi od prethodnog iskustva i stausa roditelja.

Da bi se poboljšao položaj Romkinja ispitanici su dali preporuke da treba da se Romkinje zaposle, da imaju ista prava i zdravstvenu zaštitu. Da imaju kuću, da dolaze u kontakt sa ostalim građanima.

Stavovi mladih Roma o planiranju porodice

U dijelu razgovora koji se odnosio na materinstvo i očinstvo došli smo do izjava da djevojke prije stupaju u brak nego muškarci, u periodu 15-17 godina starosti dok muškarci sa oko 20 godina starosti. Na pitanje da li je to njihova odluka uvidjeli smo da postoji pritisak na izbor partnera. To je pritisak roditelja da se treba udati, jer kako jedna ispitanica kaže "*ode ti vrijeme, šta ćeš poslije...*". U nekim slučajevima prisutan je i dogovor roditelja. "*Poželjno je da djevojka bude djevica prije stupanja u brak*". "*Smatra se da je kurva ako je imala sex prije braka*". Muškarac ne mora biti nevin, čak je i normalno da nije.

Partneri se pronalaze "*na okupljanjima, praznicima, feštama*". Najčešće je to za "Aliđuna". Poslije tog dana ima dosta veza mladih. "*Što se tiče sklapanje brakova nema administrativnih procedura niti religijskih, samo svadba*".

Na pitanje koji je optimalan broj djece, mišljenja su bila podijeljena. Jedan dio ispitanika je izjavio da je to 4-6 dok je drugi mišljenja da bi trebalo biti manje, 2-3 djece. Skoro svi su se usaglasili da se broj djece ne planira. Majke u skoro svim slučajevima brinu o djeci. "*Muškarac se zanima kod prva dva djeteta a poslije ne*". "*Žena nema dovoljno dobru poštedu tokom bolesti čak ni nakon trudnoće*". Utiče i na to kojeg je pola dijete. "*Muževi više vole/priželjkuju muško dijete*". Romkinje rijetko posjećuju ginekologa, porađaju se čak i kod kuće.

Što se tiče kontracepcije, mišljenja su da se "*malo koristi i da je potrebno razviti svijest o tome*". Glavni razlog nekoristenja je neinformisanost. Kod onih slučajeva kada se i koristi smatra se da žene više brinu o kontracepciji. Abortusi su rijetki. "*Nema čestih abortusa. Pokazatelj je brojnost porodice*".

Prema izjavama učesnika fokus grupe, homoseksualnost nije zastupljena u romskoj populaciji. *"Homoseksualnosti nema kod nas. Ne krivim te ljude, njihova je to odluka". "Toga nema kod Roma!".*

Odnos mladih Roma i institucija

Institucije koje najviše pomažu Romima su romska udruženje, škola, Centar za socijalni rad, opština. Naklonjenost ove poslednje dvije institucije su izražene u RS. Najslabija podrška je od strane zdravstvenih institucija. Problemi su u birou za zapošljavanje od kojih Romi ne vide i ne osjećaju podršku. Što se tiče medjunarodnih organizacija, ispitanici nemaju jedinstven stav.

Mladi Romi smatraju da treba više da budu uključeni u političke institucije. *"Imam volju da uđem u politiku jer bih volio da nešto uradim za romsku omladinu"*. Takođe želje su da se uključe u sportske, zdravstvene i obrazovne organizacije da bi mogli kroz njih drugima da pomognu.

Nacionalno-religijsko izjašnjavanje

Različiti su stavovi kod učesnika diskusije. *"Romi imaju svog Boga, Bog vode, Tereza. Neki slave Bajram neki ne"*. Uglavnom, oni koji se smatraju muslimanima ne znaju klanjati, ne preferiraju to. To više biće najčešće zovu "Bog" a ne Allah. *"Vjernici smo ali ne toliko vezani za vjeroispovjest"*. Što se tiče nacionalnog izjašnjavanja primjetno je da su veoma ponosni što su Romi i da značajno upućeni jedni na druge. Kažu da ih pripadnici drugih nacija često odbacuju. Ima slučajeva da se ne izjašnjavaju kao Romi zbog nekog društvenog pritiska. Uglavnom se slobodno izjašnjavaju.

Budućnost

Država i zajednica treba da "sarađuju sa nama, informišu nas, da čuju naš glas, da obilaze naša naselja, da daju više novca iz budžeta za obrazovanje, za stambeno zbrinjavanje, da stipendiraju omladinu". Takođe, preporuka je da se treba pozabaviti pitanjem zapošljavanja Roma.

Na pitanje šta je idealan život mladih Roma, sumirali smo dobijene odgovore i formulisali je kroz izjavu:

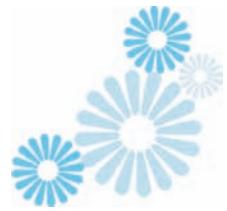
"da završimo školu i imamo stan, da živimo kao drugi ljudi, da imamo stalni posao, da nema diskriminacije da imamo isti uticaj u društvu. da nas poštuju kao i druge ljudе".

Zaključak fokus grupe

Na osnovu navedenih podataka iz fokus grupa možemo izvesti nekoliko zaključaka. Najveći problemi mladih Roma su stambeni status romskih porodica, ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, posebno na teritoriji FBiH. Pohađanje škole u velikom slučaju zavisi od stava roditelja prema obrazovanju. S tim u velikoj vezi je i problem zapošljavanja jer mladi Romi, ako nisu dovoljno obrazovani, nisu konkurentni na tržištu rada. Diskriminacija prema Romima je prisutna i izražena. Uključenost mladih Roma je na najnižem nivou. Prisustvo poroka je zabilježeno samo u blažem obliku kroz konzumiranje alkoholnih pića i pušenje. Primjetan je napredak u rješavanju problema mada nedovoljan.

Položaj mladih Romkinja je neravnopravan. Rano se udaju i dobijaju djecu, već oko 15-te godine. Vrijeme uglavnom provode u kući, nisu uključene u društvene tokove, te je potrebno posvetiti dodatnu pažnju ovoj kategoriji Romkinja. Nasilje u porodici je prisutno.

Planiranje porodice se, u većini slučajeva temelji na tradicionalnim načinima i vrijednostima. Primjetno je odsustvo samostalnog odlučivanja mladih Roma o budućem bračnom životu. Kontracepcija se veoma rijetko koristi.

Nije izražena naklonjenost različitim javnih institucija prema Romima.

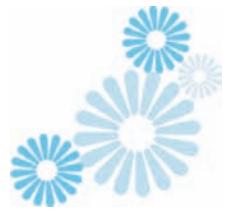
Romima je najneophodnija pomoć u zapošljavanju, finansiranju obrazovanja, zdravstvenom osiguranju, te stambenom zbrinjavanju.

4. DISKUSIJA

U diskusiji ćemo pokušati da sažmemo i prokomentarišemo osnovne nalaze iz kvantitativnog istraživanja i fokus grupa. U završnom dijelu diskusije iznijećemo prednosti i ograničenja istraživanja, preporuke za budući rad te osnovne nalaze i zaključke.

Uopšteno posmatrano, istraživanje je potvrdilo pretpostavku o kompleksnosti i težini života mladih Roma u raznim sferama. Kada je u pitanju provođenje vremena mladih Roma, prisutne su aktivnosti različitog tipa. Veliki broj mladih Roma provodi svoje vrijeme nekreativno i gluvareći. To znači da dosta vremena troše uz TV, slušanje muzike, u kafanama i disko klubovima, dosađujući se, na ulici, u kladionicama. Takav način provođenja vremena ih sigurno neće izvući iz problema, naprotiv može ih samo uvući u još neke nove. Pored toga, dosta mladih Roma je u ranim godinama uključeno u određeni rad sa roditeljima ili posao koji je plaćen. Značajan broj Roma ističe i da provodi svoje vrijeme učeći ili idući u školu. Slabo su zastupljene neke druge kreativne aktivnosti, mladi Romi su malo uključeni u neke druge sekcijske i klubove koje postoje u njihovoj zajednici. Možemo zaključiti da mladi Romi uglavnom provode vrijeme ili kroz neke opcije gluvarenja ili kroz aktivnosti koje više dolikuju odraslima, tako da nedostaje kreativnih aktivnosti karakterističnih za zdravo odrastanje mladih.

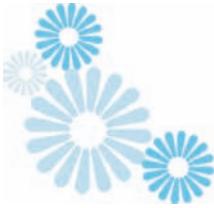
Veliki je broj problema koji su kauzalno povezani i teško je izdvojiti jedan najveći. Kao i u ranijim istraživanjima najviše su isticani nezaposlenost, problemi u obrazovanju, zdravstvu, stambenom zbrinjavanju, neravno-pravnost. Pored tih problema u ovom istraživanju smo dotakli i neke druge probleme koji postoje unutar romske porodice. To se prije svega odnosi na nasilje u pordici, prerano stupanje u brak, neželjene trudnoće itd. Prokomentarisaćemo svaki od spomenutih problema.

Kao i u nekim ranijim istraživanjima *nezaposlenost* se ipak ističe kao problem broj jedan. U većini porodica ne radi ni jedan roditelj, čak ni na "crno". Posljedica je i da je većina Roma nezadovoljna svojom finansijskom situacijom. Izlaz vide u pronalasku plaćenog posla putem kojeg će moći sami da rješavaju svoje egzistencijalne probleme. Kompletna populacija mladih u BiH je opterećena nezaposlenošću, ali čini se da su mladi Romi time dodatno opterećeni. Pored realnog manjka radnih mesta, diskriminacija doprinosi većoj nezaposlenosti Roma. Poslodavci će ako imaju izbora, prije dati posao mladoj osobi ne-Romu, nego Romu. Nezaposlenost je veći problem za mlade Rome i zbog toga što obrazovanje Roma obično traje kraće i oni realno počinju da traže posao ranije od ostalih mladih. Uprkos lošim okolnostima većina mladih Roma očekuje i nada se da će naći posao u budućnosti.

Rezultati su nam pokazali da oko 50% mladih Roma nema škole ili ima samo osnovnu. Ta činjenica je negativna predispozicija za unaprijeđenje položaja Roma u budućnosti jer će se negativno odraziti kako na zapošljavanje tako i na druge sfere života. Ono što pomalo ohrabruje je pozitivan stav i odnos mladih Roma prema školovanju. Velika većina uviđa važnost školovanja i smatra da je školovanje veoma bitno. Manji procenat nije zainteresovan za školu prije svega zbog finansijskih sredstava. Podaci iz fokus grupe dopunjavaju odgovore na ovo pitanje. Često roditelji mladih Roma, uglavnom oni bez škole, ne samo da ne ohrabruju mlade Rome da idu u školu već vrše i suprotan uticaj. To ukazuje da u budućnosti svaki program koji se bavi obrazovanjem Roma, treba da uključi i uticaj na roditelje.

Preko 30% ispitanika nema *sopstvenog doma* već se dovija i živi na razne načine. Ne treba smetnuti s umu da i oni koji se izjašnjavaju da imaju sopstvene domove obično žive u lošim uslovima. To potvrđuje i činjenica da oko petine ispitanika nema osnovne infrastrukturne uslove, vodu i struju, u svojim domovima. Zadatak prije svega lokalnih zajednica bi trebao biti da Romima obezbijede pristojnije uslove za življenje i neophodnu infrastrukturu.

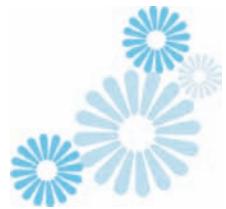
Blizu trećine ispitanih mladih Roma nije *zdravstveno* osigurano. Zdravstvena neosiguranost doprinosi da su Romi u globalu "otvoreniji" prema raznim bolestima, a rezultat je i kratak životni vijek Roma. Tome doprinose i neredovna vakcinacija, te nizak stepen higijene.

Poroci su prisutni i kod mladih Roma i to iznad očekivanja. Preko 53% je imalo kontakt sa cigaretama, 67% sa alkoholoma, a preko 13% sa narkoticima. Očigledno u okolnostima anomičnog društva, siromaštva i neosmišljenog sadržaja života, mladi Romi često nalaze utočište u supstancama koje mogu biti ulaz u bolesti ovisnosti. Ovaj problem je u ranijim istraživanjima bio malo zastupljen i akcentiran. Moguće je da su masovno širenje ovih problema te niske cijene čak i određenih narkotika, doprinijeli da poroci budu prisutni i među romskom populacijom. Očigledno se o ovome treba više voditi računa.

Oko 41% mladih Roma ispoljava da je ravnopravno. Blizu 27% mladih Roma otvoreno ispoljava da je neravnopravno. Ovi podaci pokazuju da je *neravnopravnost* prisutna kod značajnog procenta mladih Roma, pogotovo imajući u vidu da među neodređenim 32.2% Roma ima i onih koji su imali doživljaj neravnopravnosti.

Najviše mladih Roma se izjasnilo da je diskriminacija najprisutnija prilikom zapošljavanja. (58.5%), prema siromašnim, u obrazovanju, zdravstvu. Ovi podaci upotpunjaju rezultate iz prethodne tabele i ukazuju na diskriminaciju prema Romima kao veoma raširenom problemu u brojnim institucijama.

Kada je u pitanju *odnos društvenih grupa i institucija* prema Romima, u globalu u oba grada najbolje je vrednovan odnos grupa i institucija iz romskog miljea: porodica, vršnjaci Romi, romske NVO. U Banjaluci je veoma visoko vrednovan odnos Centra za socijalni rad, a iznad prosjeka su vrednovani i odnos međunarodnih organizacija, vršnjaka ne-Roma, zdravstvenih institucija, gradske uprave. U Tuzlanskom kantonu su još iznad prosjeka vrednovani odnos obrazovnih institucija, vršnjaka ne-Roma

i međunarodnih organizacija. U oba grada najgore su vrednovani zavodi za zapošljavanje, religijske institucije i mediji. U Banjaluci ispod osrednjeg je vrednovan i odnos obrazovnih institucija dok je u Tuzlanskom kantonu niže od osrednjeg vrednovan još odnos opštine, centra za socijalni rad i zdravstvenih institucija. Mladi Romi su dosta isključeni iz društvenih aktivnosti u zajednicama u kojima žive. Imaju želju su da se više uljuče u sportske, zdravstvene i obrazovne organizacije.

Odnosi u porodici se ocjenjuju uglavnom dobro. To je u skladu sa uvodnim napomenama da Romi veoma drže do porodice i da su veoma upućeni jedni na druge. Međutim, detaljniji podaci iz kvantitativnog istraživanja i fokus grupa ukazuju i na postojanje *neravnopravnosti* mladih Romkinja. Problemi se nalaze u ukorijenjenoj patrijarhalnoj tradiciji u kojoj žena ima izrazito podređenu ulogu. Ona se ogleda kroz manje učešće u donošenju bilo kakvih odluka. Problemi za romkinje počinju rano: rjeđe idu u školu, uglavnom su u kući radeći kućne poslove. Rade mnogo i izvan kuće. Roditelji im ne dozvoljavaju šire socijalne kontakte, izlaska u grad itd. Oko 15,16-te godine se najčešće udaju, a zatim rađaju i djecu. Problemi mladih Romkinja su i nezaposlenost, siromaštvo, diskriminacija. Malo Romkinja je uključeno u društvene tokove. To zavisi od dopuštenja roditelja, njihovog nivoa obrazovanja i vaspitanja. Neravnopravan položaj Romkinja se često ogleda i kroz nasilje usmjeren prema njima. Ako se to dešava u braku, neke se razvode, a neke ostaju u toj agoniji cijeli život... *Ovo je naglašavamo karakterističnije za siromašne porodice koje žive u prenaseljenim romskim centrima, u obrazovanim i situiranim porodicama situacija nije takva.* Dobra strana cijelog problema je da je problem neravnopravnosti ženskog pola percipiran i od mladića i od djevojaka.

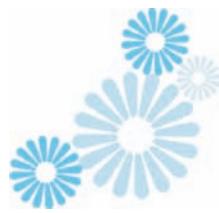
Mladi Romi obično rano ulaze u *brak*. U kvantitativnom istraživanju je dobijen prosječan broj od 17.8 godina. U fokus grupama je rečeno da se u seksualne odnose uglavnom ulazi nešto ranije, sa 16 pa i ranije. Imajući u vidu vrijeme kada se najčešće ulazi u brak, čini se da je podatak iz fokus

grupa bliži istini. Moguće je da su mladi Romi svjesni da mnogi od njih ulaze prerano u odnose, pa su u upitnicima tu granicu malo podigli. Mlade Romkinje obično ranije ulaze u brak (oko 16-te godine) od mlađih Roma (oko 18-te godine). Često je brak unaprijed dogovoren od strane roditelja, a nerijetko se djevojke udaju i pod pritiskom oko 35%). Poželjno je da djevojka bude djevica prije stupanja u brak. Muškarac ne mora biti nevin, čak je i normalno da nije. Porodice u prosjeku imaju veći broj djece nego ostalo stanovništvo. Preovladava mišljenje da bi porodica trebala imati oko četvero djece. Postoji niska svijest o korištenju kontraceptivnih sredstava, te se rijetko i koriste. Mlade Romkinje rjeđe posjećuju ginekologe, a i sam porod se često odvija kod kuće. U većini slučajeva majke se brinu o djeci. Ponovo naglašavamo da su navedeni podaci o odnosima u porodici i braku karakterističniji za siromašnije romske porodice, pogotovo ako žive u koncentrisanim romskim naseljima.

Na pitanje koliko im je važna njihova *etnička pripadnost* većina ispitanika (oko 58%) odgovara potvrđno. U fokus grupama potvrđen je podatak da su Romi uglavnom ponosni na svoju etničku pripadnost. Kod nekih Roma je prisutno da zbog loših iskustava i diskriminacije izbjegavaju da se izjašnjavaju kao Romi.

Romi su nešto manje religiozni od ostalog stanovništva. Načelno prihvataju vjeroispovijest (vjerovatno iz konformizma), ali slabo ispoljavaju institucionalne manifestacije religioznosti (slabije slave praznike, rjeđe posjećuju bogomolje). Čini se da se Romi kada je u pitanju religija nalaze negdje "na pola puta". U svakoj sredini u kojoj žive izloženi su suptilnim pritiscima da budu dio određene vjeroispovijesti te se često tako i izjašnjavaju. Međutim, intimno to ne osjećaju potpuno kao svoj izbor pa ostale manifestacije vjere i nisu toliko zastupljene. Nadamo se da odnos prema oficijelnim religijama neće stvoriti i konfuzan odnos prema samom Bogu (ma kako ga zvali), koji je potreba svakog čovjeka i nalazi se iznad svih ljudskih podjela i kategorija.

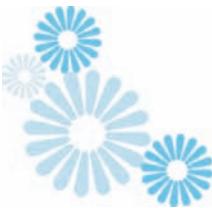
Odnos mlađih Roma prema samim sebi, koji smo ispitivali preko skale *samopoštovanja*, ukazuje da je ono kod Roma prilično očuvano, uprkos teškom životu. Veće je kod Rominja, onih koji imaju bolju porodičnu atmosferu te veći stepen obrazovanja. Taj rezultat je pozitivan i ohrabruje, važno je da mlađi Romi za svoj težak položaj ne okrivljuju isključivo sebe. Kada su pitanju najvažnije *vrijednosti*, mlađi Romi najviše vrednuju porodičnu sigurnost, iskreno prijateljstvo, ljubav, sreća, nacionalna sigurnost, samopoštovanje.

Čak 83.7% ima želju da napusti BiH, od čega čak 63% na zauvijek ili na duže vrijeme. Ovi rezultati mogu biti dobar, možda i najbolji indikator položaja mlađih Roma u BiH. Često se u istraživanjima odgovori na neka pitanja o egzistencijalnoj situaciji malo uljepšaju pa se ne dobije stvarna slika koliko je situacija teška. Međutim ovaj odgovor razotkriva realnost mlađih Roma. Ona je takva da preko 8 od 10 mlađih Roma želi da ode sa ovih prostora.

Oko 60% mlađih Roma smatra da će *budućnost* biti bolja, a 40% da će biti ista ili gora. Umjereni optimizam je kompatibilan i sa procjenama u fokus grupama. Većina Roma potvrđuje da je sadašnjost nešto bolja nego prošlost, osjete se određeni pomaci. Mlađi Romi bi u budućnosti najviše željeli da imaju riješeno zaposlenje, posjedovanje sopstvene kuće, sređen porodični život, nastavak školovanja te uopšte unaprijeđenje ravno-pravnosti mlađih Roma. Bavljenje "stvarima mlađih" kao što su sport, muzika, kultura je u drugom planu. Ovo je još jedan indikator da mlada romska populacija na neki način prerano ulazi u svijet odraslih. Rano počinju da se bave ozbiljnim egzistencijalnim problemima bez dovoljno prostora za uživanje u mladosti.

Prednosti i ograničenja istraživanja, preporuke za budućnost

Ovo istraživanje je jedno od prvih u BiH i šire, a koje se odnosi na mlađe Rome. Tim prije, podaci su dragocjeni i višestruko korisni. Daju ozbiljan presjek položaja mlađih Roma u zajednici, te se na osnovu toga mogu pokrenuti

i potkrijepiti brojne inicijative koje imaju za cilj poboljšanje položaja Roma. Istraživanje se sastojalo iz kvantitativnog i kvalitativnog dijela. To omogućuje da imamo veoma konkretnе statističke podatke, ali i smislena objašnjenja koja su zasnovana prije svega zahvaljujući fokus grupama.

Iako je uzorak u istraživanju respektabilan, budući da u BiH praktično nema istraživanja o mladim Romima, uzorak ima i određena ograničenja. Naime, anketari su bili mladi Romi koji su aktivni u romskim organizacijama. Uprkos preporukama da se prilikom anketiranja obuhvate mladi Romi svih socijalnih kategorija i statusa, stiže se utisak da su ispitivani oni najdostupniji mladi Romi, te da je u uzorku bilo nešto manje mladih Roma iz najugroženijih i najmarginalizovanih porodica. Posljedica je da uzorak nije najreprezentativniji, te da su rezultati vjerovatno nešto bolji nego što je prava situacija na terenu. Pored toga, ispitivani su mladi Romi iz Tuzlanskog kantona i Banjaluke, tako da se ti rezultati ne mogu uzeti kao slika stanja svih mladih Roma u BiH.

Jedno od ograničenja kvantitativnog istraživanja je i što su ispitanici mogli da "uljepšaju" neke odgovore u želji da ne prikažu sve probleme s kojima se suočavaju jer to ocigledno psihološki nije lako. Čini se da su ti "socijalno poželjni" ili "uljepšani" odgovori bili prisutni u nekim odgovorima o obrazovanju, stambenoj zbrinutosti, zaposlenju, finansijskoj situaciji itd.- budući da situacija na terenu izgleda gora. Ovaj nedostatak smo u određenoj mjeri otklonili kroz fokus grupe preko kojih smo došli do dodatnih informacija koje smo onda ukomponovali u diskusiju i izvođenje zaključaka.

Neke teme nije moguće ispitati preko pojedinačnih pitanja da bismo zaista dobili 100% istinite odgovore. Potrebno je koristiti više pitanja ili skale. To u našem slučaju nije bilo moguće jer smo ispitivali više tema.

U nekim idućim istraživanjima imalo bi smisla produbiti određene aspekte našeg istraživanja. Bilo bi dobro da se sprovede istraživanje koje bi obuhvatilo mlade Rome iz svih dijelova BiH, tj. na uzorku reprezentativnom za BiH.

Zaključci

Na kraju možemo da zaključimo da ono što je dobra stvar je da se u društvu skrenula veća pažnja na probleme Roma. Izrađene su i brojne strategije i akcioni planovi. Ono što zabrinjava je često nedostatak svijesti, znanja, informacija, a čini se i pameti, kod ključnih donosioca odluka, tj. predstavnika vlasti. Činjenica da je kompletno društvo siromašno, nekim vlastodršcima je to izgovor da nije moguće poduzimati posebne stimulativne mjere prema Romima. Neki smatraju i da posebne mjere i pažnja vode dodatnoj diskriminaciji te ih treba izbjegavati. Njihov stav je da se prema Romima treba odnositi kao i prema drugima i da će im biti bolje... Ovakve površne stavove demantuje "prirodni eksperiment" u Sloveniji. U jednom mjestu vlasti su bile vođene ovom filozofijom i nisu vršile nikakve posebne mjere da bi poboljšale položaj Roma. U drugom pak mjestu, vlasti su izdvajale velika dodatna sredstva za Rome, njihova udruženja, centre, školovanje mladih Roma, pokretanje malih biznisa i samozapošljavanje itd. Rezultat je da se u prvom slučaju položaj Roma nije poboljšao, bio je čak gori, dok je u drugom slučaju bio znatan napredak manifestovan kroz više obrazovanih, zaposlenih Roma koji su onda bili sve više i integrirani u društvo. Kada Romi kroz svoje obrazovanje i rad demonstriraju da ravnopravno mogu doprinijeti razvoju društva kao i drugo stanovništvo, dolazi do njihove spontane integracije i rušenja stigmi, a takav način je sigurno i najbolji.

Romi su u BiH društvu po stepenu marginalizacije i siromaštva na prvom mjestu. Specifičan problem zahtjeva i specifične mjere. Društvo, u skladu sa primjerima dobre prakse, treba da da posebnu pažnju ka poboljšanju položaja mladih Roma i cijele romske populacije. Trebaju i moraju da se iznađu sredstva putem kojih bi se postojće strategije i akcioni planovi sprovele u djelo na državnom i lokalnom nivou.

LITERATURA

- Dušanić, S. (2005). Religiozna orijentacija i naučena bespomoćnost adolescenata. Magistarski rad. Banjaluka: Filozofski fakultet.
- Jakšić, N. (2001). *Stari Niški Romi*. Niš: Komrenski sociološki susreti.
- Kukić, S. (2000). *Položaj Roma u BiH*. BiH: Izvještaj o humanom razvoju.
- Milosavljević, B. (1997). Odnos između ubistva i visokih stopa samoubistava. Klinička psihologija i patologija. 4,1-2, str 299-308.
- Milosavljević, B., Dušanić, S., Drobac-Stupar, M., Turajačanin, V., Zečević, I. (2005). Problemi i potrebe mladih Grada Banjaluka. Banjaluka: Društvo psihologa RS.
- Vantić-Tanjić, M. (2008). *Istorijska kultura i tradicija Roma*. Tuzla: Udrženje Bosanski savjet za pomoć.

Korišteni dokumenti i izvještaji

- Akcioni okvir za vlade, Dekada Roma
- Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH, Komisija za koordinaciju pitanja mladih, 2008.
- Zaposlenje žena Romkinja u Bosni i Hercegovini, dokument, Fond otvorenog društva 2006.
- Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova
- Izvještaj o humanom razvoju Bosne i Hercegovine- mladi, IBHI i UNDP, 2000.
- Komisija za koordinaciju pitanja mladih, 2008
- Konačni izvještaj "Konferencija o nacionalnoj strategiji Roma u Bosni i Hercegovini - Razvoj akcionalih planova", 2006.

- Nacionalni izvještaj o ljudskom razvoju i socijalnoj uključenosti u Bosni i Hercegovini, IBHI i UNDP, 2007.
- Predlog strategije unapređivanja obrazovanja Roma u Republici Srbiji, 2003.
- U riziku: Romi i raseljena lica u Jugoistočnoj Evropi, UNDP, 2006.
- Akcioni Plan o potrebama obrazovanja Roma i drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini
- BiH Strategija za Rome
- Evropska konvencija o ljudskim pravima
- Zakon o pravima nacionalnih manjina
- Konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina
- Opšta Deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.662-053.6(=214.58)(497.6)

ДУШАНИЋ, Срђан

Položaj i problemi mladih Roma / Srđan Dušanić, Ilija Trninić. - 1. izd. - Banja Luka : Perpetuum mobile - Centar za razvoj mladih i zajednice : Care International, 2009 (Banja Luka : Art print). - 61 str. : tabele, graf. prikazi ; 24 cm

Tiraž 500. - Bibliografija: str. 60.

ISBN 978-99955-655-0-3

1. Трнинић, Илија [автор]

COBISS.BH-ID 1275672

